

नयाँ धारणा पालि

New Concept Pāli



सम्पादक

धर्मगुप्त महास्थविर

Compiled by

Dhikṣu Dharmagupta Mahasthavira

दुई शब्द

श्री सुमङ्गल विहारमा २०७२ सालदेखि शुरु हुने डिप्लोमा अन्तर्गत पालि भाषा र पालि साहित्य विषयको पाठ्य पुस्तक अनुसार पृजनीय धर्मगुप्त महास्थविर भन्नेज्यूले लेख्नु भएको 'नयाँ धारणा पालि' नामक ग्रन्थ धेरै मूल्यवान् किताब हो । पालि भाषा, पालि नीति र साहित्यको बारे अनविज्ञहरूको लागि शुरुदेखि नै पालि भाषा सिक्न यो किताबले धेरै मद्दत पुऱ्याउछ ।

कुनै पनि भाषा प्रयोगको लागि व्याकरणको ज्ञान अत्यावश्यक छ । यस किताबमा व्याकरणका मुख्य अङ्गहरू जस्तै नामपद, सर्वनाम, क्रियापद, क्रियाविशेषण, अव्यय र सन्धि आदि व्याकरणका विधिहरूलाई अत्यन्त सरल रूपमा प्रस्तुत गरेको हुनाले यो पुस्तक अध्ययनबाट सहजरूपमा पालि व्याकरण सम्बन्धी ज्ञान प्राप्त गर्न सकिन्छ भन्ने मेरो धारणा छ । पालि व्याकरणविधि प्रयोगको लागि पालि भाषाका मूल ग्रन्थ धर्मपद अट्ठकथा, भोगल्लायन व्याकरण र अभिधानपदीपिका आदि ग्रन्थहरूबाट यो किताब संग्रह हुनाले पालि भाषाको ज्ञानसँगै बुद्धधर्मको ज्ञान पनि हासिल गर्न सक्ने यो राम्रो किताब हो । यी सबै विषयहरू छोटकरीमा प्रस्तुत गरेको हुनाले पाठकवर्गहरूलाई पालि भाषा सिक्न र पढ्नमा पनि रुचि बढाउछ । लेखन पालि सँगै पालि वार्तालाप कसरती गरिन्छ भन्ने बारे सिक्नको लागि पुस्तको त्रिचमा कथासल्लाप समावेश गरिएको छ भन्ने अन्तमा पालि नीति संग्रह पनि गरिएको छ । यसबाट पाठकवर्गहरूले पालि सम्भाषण विधिलाई सहजरूपमा अध्ययन गर्न सकिन्छ । अध्ययन पश्चात् पालिभाषा केवल किताबमा मात्र सिमित नभई व्यवहारिक जीवनमा पनि प्रयोग गर्न योग्य भाषा हो भन्ने तथ्यलाई पनि पुष्टी गरिन्छ ।

अन्तमा यस किताबका लेखक तथा सम्पादक गुण्य धर्मगुप्त महास्थविर भन्नेज्यूलाई शैक्षिक, सामाजिक र शासनिक क्षेत्रमा अतुलनीय योगदान गर्नको लागि सुम्बास्थ्य र दीर्घायुको कामना गर्दछु र नेपालमा बुद्धधर्म र बुद्धधर्मको अध्ययन अनुसन्धान शीघ्ररूपमा ब्यापक होस् भन्ने कामना पनि गर्दछु ।

चिरं तिष्ठतु सद्धम्मो ।

२०७४ असार १२ गते

डा बिभू सकिच्च महास्थविर
प्राध्यापक,
परादेणिय विश्वविद्यालय, श्री लका ।

नयाँ धारणा पालि

New Concept Pāli



सम्पादक

भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर

Compiled by

Bhikṣu Dharmagupta Mahasthāvira

प्रकाशकः

भिक्षु प्रज्ञालोक महास्वविर
श्री सुमात्रल विहार
लुंखुसि, ललितपुर, नेपाल ।

Published by

Bhikṣu Prajñaloka Mahasthavira

कम्प्युटर सेटिङ्गः

भिक्षु धर्मगुप्त महास्वविर
बौद्धजन विहार
सुनाकोठी, ललितपुर, नेपाल ।

Setting

*Bhikṣu Dharmagupta Mahasthavira
Buddha Jana Vihara
Sunakothi, Lalitpur.*

मूल्यः ५०/-
प्रथम संस्करणः २०७३ (१००० प्रतिसि)
First Edition: 2017 (B.E. 2561)

© सर्वाधिकार : सम्पादकम्

मुद्रा संवत्: २५६१
नेपाल संवत्: ११३७
विक्रम संवत्: २०७३
ईस्वी संवत्: २०१७

मुद्रकः सुमात्र मिन्टिङ्ग प्रेस, नकनहिल, ललितपुर, नेपाल ।
फोन नं. ०१-५५३३१९१, E-mail: nirjanas@gmail.com

विषयसूची

नयाँ धारणा पालि	सन्धि.....१५
पालि संक्षिप्त व्याकरण.....१	सङ्घा-वाचक१५
नाम.....१	कथासल्लापो.....१६
विभक्ति-प्रयोग.....३	चक्खुपालस्स अतीतवत्तु.....१७
सर्वनाम.....४	तिस्सत्थेरस्स अतीतवत्तु.....१७
वशेषण.....४	कोकसुनखलुदकस्स अतीतवत्तु.....१८
क्रियाविशेषण.....६	भणिकारकुलूपकतिस्सत्थेरवत्तु.....१९
क्रिया.....७	तयोजनवत्तु.....२०
१. वर्तमानकाल.....७	लाडुदायित्थेरवत्तु.....२२
२. भविष्यकाल८	महाधनसेट्ठिपुत्तवत्तु.....२५
३. भूतकाल.....८	द्वे उद्दा.....२६
४. अनद्यतनकाल.....९	सुद्धोदनवत्तु.....२७
५. परोक्षभूतकाल.....९	आनन्दत्थेरपञ्चवत्तु.....२८
६. क्रियातिपत्तिकाल.....१०	जातिकलहवूपसमनवत्तु.....२९
७. हेतुफल.....१०	कोसलरञ्जो पराजयवत्तु.....३१
८. प्रेरणार्थकक्रिया.....१०	पसेनदिकोसलवत्तु.....३१
प्रेरणार्थक कारित.....११	अतुलउपासकवत्तु.....३३
नामधातु.....११	पोट्टिलत्थेरवत्तु.....३४
अव्यय.....१२	तेपिटकं.....३६
कृदन्त अव्यय.....१२	नीति.....३९
तद्धितान्त अव्यय.....१२	बुद्ध.....५०
रूढि अव्यय.....१३	निब्बान.....५०
निमित्तार्थक.....१३	सन्दर्भ-ग्रन्थ.....५२
पूर्वकालिक अव्यय.....१४	

प्रकाशकीय

बुद्धकालीन पालिभाषा मगधको एक लोकप्रिय भाषा हो । तिब्बत, चीन, जापान, कोरिया, बर्मा, थाइल्याण्ड, लाओस, श्रीलंका, बेलायत र जर्मन भाषाको समृद्धतामा पालि भाषाको ठूलो योगदान छ । हालसम्म पनि नेपालमा पालिभाषाको त्यतिको अध्ययन अध्यापन गर्ने शिक्षनस्थान छैन । अब आएर श्री सुमङ्गल विहारमा पालिभाषाको अध्यापन गराउने विषयमा छलफलानुसार यो पालिपाठ्य पुस्तक तयार गरेको हो । यसमा पालि संक्षिप्त व्याकरण तथा २५ वटा रोचक पालि कथा संग्रह गरेको छ । पालिभाषाका पुस्तकहरू अन्यमात्र छन् । यसै अभावलाई परिपूर्ति गर्न आवुसो धर्मगुप्तले शुभारम्भ गरेको छ । जसको फलस्वरूप पालि अध्ययनमा इच्छुक बर्गलाई पालिभाषा सिक्ने मौका मिलोस् भन्ने हेतुले यो पुस्तक तपाईंहरू समक्ष प्रकाशित गरेको छु । नेपाली भाषामा पनि 'ने' निकालियो भन्ने 'पाली'मात्र बाकी हुन्छ । पालि र नेपाली भाषा विचमा कतिको घनिष्टता छ भन्ने कुरा पालि पाठकहरूले आफैँ अवबोध गर्नुहुनेछ भन्ने आशा लिएको छु । त्यसैलाई मध्यनजर गरेर यो नयाँ धारणा पालि पुस्तक प्रकाशन गर्न पाउँदा हर्षित भएको छु । पाठक बर्गले पालिभाषा अध्ययन गरी हाम्रो नेपाली साहित्य पनि विकास गर्न सकोस् ।

अन्तमा समयमा नै नयाँ धारणा पालि सम्पादन गर्नु भएका आवुसो धर्मगुप्तलाई र यो पुस्तक छापिदिनु भएकोमा सुभाष प्रिन्टिङ प्रेस परिवारलाई साधुवादसहित धन्यवाद दिन्छु ।

सद्धर्म चिरस्थायी होस् ।

बु. सं. २५६१असार ६गते
श्रीसुमङ्गल विहार
लुँछुसि, ललितपुर, नेपाल ।

शिक्षु प्रज्ञालोक महास्थविर

॥ नमो तस्मै भगवतो अरहतो सम्पासय्युद्भस्स ॥

नयाँ धारणा पालि

पालि संक्षिप्त व्याकरण

भोग्गल्लान व्याकरण अनुसार पाठि भाषामा अ, आ आदि ४३ वटा अक्षर छन् भने कच्चायन व्याकरण अनुसार ४१ वटा अक्षर छन्। जस्तै -

अ आ इ ई उ ऊ ए एओओ

क ख ग घ ङ

च छ ज झ ञ

ट ठ ड ढ ण

त थ द ध न

प फ ब भ म

य र ल व स ह ळ अं।

नाम

अकारान्त पुल्लिङ्ग 'बुद्ध' शब्दको रूपावली: 1

१. बुद्धो, बुद्धा । २. बुद्धं, बुद्धे । ३. बुद्धेन, बुद्धेहि (बुद्धेभि) । ४. बुद्धस्स, बुद्धानं । ५. बुद्धा, बुद्धेहि (बुद्धेभि) । ६. बुद्धस्स (बुद्धाय), बुद्धानं । ७. बुद्धे (बुद्धम्हि, बुद्धस्मिं), बुद्धेसु । ८. भो बुद्ध, भो बुद्धा ।

१'. बुद्ध (बुद्धले), बुद्धहरू (बुद्धहरूले) । २. बुद्धलाई, बुद्धहरूलाई । ३. बुद्धले, (बुद्धद्वारा), बुद्धहरूले (बुद्धहरूद्वारा) । ४. बुद्धलाई, बुद्धहरूलाई । ५. बुद्धवाट (बुद्धदेखि), बुद्धहरूवाट (बुद्धहरूदेखि) । ६. बुद्धको, बुद्धहरूको । ७. बुद्धमा, बुद्धहरूमा । ८. भो बुद्ध, भो बुद्धहरू ।

^१ विपत्ति लागेका पापिको १ को नेपालीमा एकजवन र बहुवचनका अर्थ

जनक	पिता	नर	धानिस
पुत्र	पुत्र	उरग	सर्प
मनुस्स	मनुष्य	धम्म	धर्म
काक	काग	सह	सह
यक्ख	यक्ष	धम्म	स्तम्भ

नेपालीमा अनुवाद गर्नुस्:

१. जनको, जनका । २. पुत्तं, पुत्ते । ३. मनुस्सेन, मनुस्सेहि । ४. काकस्स, काकानं । ५. सह्वा, सह्हेहि । ६. धम्मस्स, धम्मानं । ७. उरगे, उरगेसु । ८. भो नर, भो नरा ।

इकारान्त स्त्रीलिङ्ग 'रत्ति' शब्दको रूपावली:

१. रत्ति, रत्तियो । २. रत्तिं, रत्तियो । ३. रत्तिया, रत्तीहि । ४. रत्तिया, रत्तीहि । ५. रत्तिया, रत्तीनं । ६. रत्तिया, रत्तीनं । ७. रत्तियं, रत्तीसु । ८. भो रत्ति, भो रत्तियो ।

रवि	सूर्य	कवि	कवि
पुनि	पुनि	कषि	बौदर
भत्ति	भक्ति	मणि	मणि
भूपति	राजा	परिधि	परिधि
अधिपति	नायक	इसि	ऋषि

नेपालीमा अनुवाद गर्नुस्:

१. इसि, इसियो । २. अधिपतिं, अधिपतियो । ३. भूपतिया, भूपतीहि । ४. कषिया, पुनीहि । ५. रविया, कवीनं । ६. मणिया, भक्तीनं । ७. कवियं, परिधीसु । ८. भो अधिपति, भो भूपतियो ।

अकारान्त नपुंसकलिङ्ग 'वन' शब्दको रूपावली:

१. वनं, वनानि । २. वनं, वने । ३. वनेन, वनेहि । ४. वना, वनानं । ५. वना, वनेहि । ६. वना, वनानं । ७. वने, वनेसु । ८. भो वन, भो वनानि ।

जल	पानी, जल	धञ्ज	धान
नगर	नगर	सुवण्ण	सुवर्ण
पदुम	पद्म	हिरञ्ज	सुवर्ण, सुन
कुल	कुल, जम्मा	पाप	पाप
पण्ण	पात	नेत्त	नेत्र, जँखा
घर	घर	मत्थक	टाउको
अरञ्ज	जङ्गल	सोत	कान
रड्ढ	रघ्द	मुख	मुख
रष	रष	पीठ	कुर्सी
मूल	जरा, मूल	हृदय	हृदय
तीर	तीर	मज्ज	मज्ज
खेत	खेत	भत्त	भात
खीर	खीर	घन	घन
मंस	मासु	सुख	सुख
पुष्फ	पुष्प, फूल	दुक्ख	दुःख
घन	घन	कारण	कारण

नेपालीमा अनुवाद गर्नुसः

१. पुष्फं, मंसानि । २. खीरं, खेत्ते । ३. कारणेन, दुक्खेहि । ४. सुखा, घनानं । ५. भत्ता, मनेहि । ६. मज्जा, पीठानं । ७. हृदये, रषेसु । ८. धो रड्ढ, धो पुखानि ।

Dhamma.Digital
विभक्ति-प्रयोग

१. *पठमा विभक्तिः* केवल अर्यमात्र प्रकट गर्नेमा यो विभक्ति प्रयोग हुन्छ । जस्तैः *नायको* आगच्छति । *वासा* हसन्ति । *सिस्सो* लिखति ।

२. *द्वितीया विभक्तिः* कर्ममा द्वितीया विभक्ति प्रयोग हुन्छ । जस्तैः जनको *पुत्र* पस्सति । इसियो *मंसानि* न खावन्ति । सो *नगरं* गच्छति । धि *अलसं सिस्सं* । हा *पुत्तं* । अन्तरा च *राजगहं* अन्तरा च *नालन्वं* । भूयं अन्तरेण पासादो न सोभति । रुक्खं रुक्खं अभि तिट्ठति । आचरियं अनु गच्छति सिस्सो । अनु उपात्तित्थेरं विनघधरा । जलं विना रुक्खो सुक्खति । तथागतं अञ्जत्र को अञ्जो लोकनाथको ?

३. *तृतीया विभक्तिः* कर्ता करणको अर्यमा यो विभक्ति प्रयोग हुन्छ । जस्तैः सा *वुक्खेन* वसति । ते *हत्थेहि* पुष्फानि आहरन्ति । बारको *वण्डेन* उरणं पहरति । सो इध अन्नेन वसति । जलेन विना रुक्खो सुक्खति ।

४. चतुन्वी विभक्तिः सम्प्रवान (दिने) अर्थमा यो विभक्ति प्रयोग हुन्छ । जस्तैः अधिपति भूपतिया पुष्कं देति । माता याचकस्स भत्तं देति । मनुस्सा नायकस्स पदुमानि देन्ति ।

५. पञ्चमी विभक्तिः अवधिको (छुतेर जाने) अर्थमा पञ्चमी विभक्ति प्रयोग हुन्छ । जस्तैः मनुस्सा गामस्सा आगच्छति । लक्खस्सा फलानि पतन्ति । सा चोरस्सा भाषति । सतस्सा बद्धो वा सतेन बद्धो ।

६. छट्ठी विभक्तिः सम्बन्धको अर्थ यो विभक्ति प्रयोग हुन्छ । जस्तैः आचरियस्स सिस्सो पठति । नगरस्स मनुस्सा धावन्ति । पञ्जा नरानं रतनं । उदरस्स हेतु वा उदरस्स कारणा ।

७. सप्तमी विभक्तिः आधार अर्थमा यो विभक्ति प्रयोग हुन्छ । जस्तैः कपि पब्बते आरुहति । आकासे सकुणा विचरन्ति । कुम्भे ओदनं पचति । अधि पञ्चालेसु ब्रह्मदत्तो संघे देति ।

८. आलपन विभक्तिः आमन्त्रणको अर्थमा आलपन विभक्ति प्रयोग हुन्छ । जस्तैः भो बुद्ध ! हे मनुस्सा ! रे धुत्ता ! जे अय्ये !

सर्वनाम

सो, सा	ज	ते	उनीहरू
त्वं	तिमी	तुम्हें	तिमीहरू
अहं	म	मय	हामी

Dhamma Digital विशेषण

विशेषण चार प्रकारका छन् - १. गुणवाचक, २. संख्यावाचक, ३. कृदन्त र ४. तद्धितान्त । जस्तै :

१. सुन्दरो बालको, सुन्दरा बालका । सुचि कूपो, सुचयो कूपा । सुचि वापी, सुचियो वापी । अतीतं नगरं, अतीतानि नगरानि । दुब्बला इत्थी, दुब्बलायो इत्थियो । मुदु बालिका, मुदुयो बालिकायो ।

२. एको बालको । एका बालिका । एकं फलं । तयो बालका । तिस्सो बालिकायो । तीणि फलानि । चतुरो बालका । चतस्सो बालिकायो । चत्तारी फलानि । सतं फलानि ।

३. पठन्तो बालको । पतन्तं फलं । पठती बालिका । पठमानो बालको । पतमानं फलं । पठमाना बालिका । गतो बालको । गता बालिका । विट्ठं फलं । पस्सितब्बो रुक्खो । पस्सितब्बा नवी । पस्सितब्बं फलं । दस्सनीया पब्बतो ।

वेद्यो मनुस्सो । वेद्यं वानं ।

४. कित्तका बासिका ? कित्तकानि फलानि ? कित्तकायो इत्थी ?
कतमो सामणोरो ? अरञ्जिको भिक्खु । अञ्जतनी वुत्ति । हिद्यतनी वुत्ति ।
मञ्जिमो । अन्तिमो ।

सुष	शुष	अलस	अत्ति
अधम	नीच	काण	कानो
अन्ध	अन्धो	उम्भत्त	पागल
पक्क	पाकेको	अम्भुत्त	अद्भुत्त
सकल	सारा	अप्प	अत्थ
नव	नयो	सीतल	शीतल
दुक्कर	दुत्कर	धीरु	डर
एकच्च	केही	उग्ग	उग्र
वारु	सुन्वर	उण्ह	तातो
मुटु	मुटु	अखिल	सारा
मुञ्ज	शुन्व	अतीत	कित्तको
मलिन	फोहर	अद्द	धनी
विचित्त	विचित्र	उजू	सीया
जटिल	जटिल	गोल	गोलो
पोराण	पुरानो	चञ्चल	चञ्चल
सुक्ख	सुवक्खा	दुब्बल	दुबल
दुग्गम	दुग्गम	पिय	प्रिय
पुषु	फेलेको	बाधिर	बहिरो
गरु	गह्गो	रस्त	छोटो
लहु	हलुका	सुफल	सुफल
विताल	विशाल	धम्मिक	धार्मिक
रप्प	रप्प	करुत्त	कटोर
अनुत्तर	अनुत्तर	मत	भूत
अनुरत्त	रामी	भूग	लाटो
बहु	थै	रित्त	रित्तो
उत्सुक	उत्सुक	विनीत्त	नम्र
सन्त	शान्त	वित्तत्त	वित्तृत
पोर	पयङ्कर	सुक्क	सेतो

क्रियाविशेषण

अगतो	अगाडि	तदा	तब
अतीव	अत्यधिक	तुफ्फरी	मीण, चुप
अधुना	हाल	नाना	विभिन्न
अधिकक्षणं	बारम्बार	परसुवे	पर्सिं
अवस्सं	अवश्य	पातो	बिहान
इध	यहाँ	बहिद्दा	बाहिर
इह	यहाँ	यत्र	जहाँ
एतरहि	अब	याव	जबसम्प
कन्थ	कहाँ	स्वे	भोलि
कदा	कहिले	सापु	ठिक, सही
कहं	कहाँ	साय	सन्ध्याकाल
कुत्र	कहाँ	सुवन्धि	त्वस्ति
तथा	त्यस्ती	हिय्यो	हिजो
ताव	तबसम्प	मा	हुन्न, नाई
न	छैन, न	यथा	जस्तो
नून	निश्चय नै	विना	बिना, बाहेक
परितो	चारितिर	तदा	संधि
अज्ज	आज	सम्मा	साम्परी
अत्र	यहाँ	सुद्ध	साम्परी
अथो	तल	सुवे	भोलि
अलं	मात्र, पुण्यो	हेडा	तल
आथ	हो, ल	आदाय	लिपर
इदानि	जहिले, अब	अपि	पनि
उद्ध	माथि	घ	र
एत्थ	यहाँ	कस्मा	कसरी, किन
कथं	कसरी	कुहिं	कहाँ
कदाचि	शायद	पुन	फेरि
कीच	कति	सद्धिं	संगे, सँगसंगे
तत्र	त्यहाँ	सन्वदा	सर्वदा

क्रिया

करोति	गर्ह ।	इच्छति	इच्छा गर्ह ।
छादति	छान् ।	पुच्छति	सोच्छ ।
आगच्छति	आर्षेछ ।	वदति	षन् ।
निगच्छति	निस्कन् ।	वन्दति	वन्दना गर्ह ।
चजति	छोश्छ ।	षोवति	षुन् ।

१. वर्तमानकाल -

वर्तमाने ति अन्ति ति थ मि म ते अन्ते से खे ए खे ।^१

गच्छति, गच्छन्ति, गच्छसि गच्छथ, गच्छामि गच्छाम, गच्छते गच्छन्ते, गच्छसे गच्छथे, गच्छे गच्छाथे ।

सो गच्छति = ऊ जान् ।	ते गच्छन्ति = उनीहरू जान् ।
त्वं गच्छसि = तिम्रो जान् ।	तुभ्ये गच्छथ = तिम्रोहरू जान् ।
अहं गच्छामि = म जान् ।	मयं गच्छाम = हामी जान् ।
सो गच्छते = ऊ जान् ।	ते गच्छन्ते = उनीहरू जान् ।
त्वं गच्छसे = तिम्रो जान् ।	तुभ्ये गच्छथे = तिम्रोहरू जान् ।
अहं गच्छे = म जान् ।	मयं गच्छाथे = हामी जान् ।

वर्तमानकालमा गरिरहेको धन्ने अर्थमा धातुमा न्त तथा मान प्रत्यय भएर बन्ने केही पाठि शब्द -

पठन्तो, पठमानो	पठ्ते	भुञ्जन्तो, भुञ्जमानो	खाँदि
पचन्तो, पचमानो	फकाउँदि	सुस्तन्तो, सुस्तमानो	सुब्दे
नयन्तो, नयमानो	रौज्जोदि	करोन्तो, करमानो	गर्दि
रुन्धन्तो, रुन्धमानो	रोब्दे	कथन्तो, कथमानो	भन्दे

^१ गुरु गरिएको काम नसिद्धिएसम्म यहिछनेलाई वर्तमानकाल भनिन्छ वर्तमानकालमा - ति अन्ति ति थ मि म ते अन्ते से खे ए खे । क्रियाको पछाडि आउँछन् ।

२. भविष्यकाल -

भविस्सति^१ सति सन्ति ससि ससथ ससामि ससाम ससते ससन्ते सससे ससवे ससं
ससाम्हे ।

गभिस्सति गभिस्सन्ति, गभिस्ससि गभिस्सथ, गभिस्सामि गभिस्साम, गभिस्सते
गभिस्सन्ते, गभिस्ससे गभिस्सवे, गभिस्सं गभिस्साम्हे ।^२

सो गभिस्सति = ऊ जानेछ ।	ते गभिस्सन्ति = तिनीहरू जानेछन् ।
त्वं गभिस्ससि = तिमि जानेछौ ।	तुम्हे गभिस्सथ = तिमिहरू जानेछौ ।
अहं गभिस्सामि = म जानेछु ।	मयं गभिस्साम = हामी जानेछौ ।
सो गभिस्सते = ऊ जानेछ ।	ते गभिस्सन्ते = तिनीहरू जानेछन् ।
त्वं गभिस्ससे = तिमि जानेछौ ।	तुम्हे गभिस्सवे = तिमिहरू जानेछौ ।
अहं गभिस्सं = म जानेछु ।	मयं गभिस्साम्हे = हामी जानेछौ ।

३. भूतकाल -

भूते^३ ई उं ओ त्थ इं म्हा आ ऊ से वं अ म्हे ।^४

अगमी अगमुं, अगपो अगमित्थ, अगपि अगपिम्हा, अगमा अगमू, अगमिते
अगपिक्कं, अगम अगपिम्हे ।^५

सो अगमी = ऊ गयो ।	ते अगमुं = उनीहरू गए ।
त्वं अगपो = तिमि गयो ।	तुम्हे अगमित्थ = तिमिहरू गयो ।
अहं अगपि = म गएँ ।	मयं अगपिम्हा = हामीहरू गयो ।
सो अगमा = ऊ गयो ।	ते अगमू = उनीहरू गए ।
त्वं अगमिते = तिमि गयो ।	तुम्हे अगपिक्कं = तिमिहरू गयो ।
अहं अगम = म गएँ ।	मयं अगपिम्हे = हामी गयो ।

^१ अङ्किते सुरु नभएको तर पछि हुनेलाई भविष्यकाल भनिन्छ । सम्भाव्यबाट टाढा रहेकोमा पनि यो काल प्रयोग हुन्छ । जस्तो - तिमिले सक्नेछौं !; पसरी यो काल निन्दाको, विघ्न वा आश्चर्य र असम्भाव्यतामा पनि प्रयोग हुन्छ ।

^२ भविष्यकालमा - सति सन्ति ससि ससथ आदि क्रियाको पछाडि आउँछन् ।

^३ यी भविष्यकालका क्रियाका उदाहरण हुन् ।

^४ परित्याप्त भएको अर्थमा यो काल प्रयोग हुन्छ ।

^५ भूतकालमा - ई उं ओ त्थ आदि क्रियाको पछाडि आउँछन् ।

^६ यी भूतकालका क्रियाका उदाहरण हुन् ।

४. अनद्यतनकाल -

अनज्जतर्ने आ ऊ ओ त्य अ ष्हा त्य त्थुं से ढं इं ढ्हासे।

अगमा अगमू, अगमो अगमत्व, अगम अगमम्हा, अगमत्य अगमत्थुं, अगमसे अगमहं, अगमिं अगमम्हासे।

सो अगमा = ऊ गएछ।	ते अगमू = तिनीहरू गएछन्।
त्वं अगमो = तिमी गएछौ।	तुम्हे अगमत्व = तिमीहरू गएछौ।
अहं अगम = म गएछु।	भयं अगमम्हा = हामी गएछौ।
सो अगमत्व = ऊ गएछ।	ते अगमत्थुं = तिनीहरू गएछन्।
त्वं अगमसे = तिमी गएछौ।	तुम्हे अगमहं = तिमीहरू गएछौ।
अहं अगमिं = म गएछु।	भयं अगमम्हासे = हामी गएछौ।

५. परोक्षभूतकाल -

परोक्खे^१ अ उ ए त्य अ ष्हा त्य रे त्यो ढो इ ष्हे।

जगाम जगमु, जगमे जगमित्थ, जगम जगमिम्हा, जगमित्थ जगमिरे, जगमित्थो जगमिक्खो, जगमि जगमिम्हा।

सो जगाम = ऊ गइसकेको छ।	ते जगमु = उनीहरू गइसकेका छन्।
त्वं जगमे = तिमी गइसकेको छौ।	तुम्हे जगमित्थ = तिमीहरू गइसकेका छौ।
अहं जगम = म गइसकेको छु।	भयं जगमिम्हा = हामीहरू गइसकेका छौ।
सो जगमित्थ = ऊ गइसकेको छ।	ते जगमिरे = उनीहरू गइसकेका छन्।
त्वं जगमित्थो = तिमी गइसकेको छौ।	तुम्हे जगमिक्खो = तिमीहरू गइसकेका छौ।
अहं जगमिं = म गइसकेको छु।	भयं जगमिम्हासे = हामीहरू गइसकेका छौ।

^१ अहिलेको समयसित सम्बन्ध नभएको तर भूतसित सम्बन्ध भएकोमा यो काल प्रयोग हुन्छ। जहात भूतकाल पनि हुन्छ। कुन त मोछ। गर्ने काम भूतकालमा भएतापनि अहिले मात्र थाहा हुन आएको वस्तो अर्थात् अन्ज्जतनेसे दिन्छ।

^२ अत्रत्यत्थ रूपमा आजसित सम्बन्ध नभएको बित्तिसकेकोलाई परोक्खे भनिन्छ। मूठ (प्रमित) बित्तित्थ तथा अन्यपत्रकारा गरिएको कार्यमा प्रयोग हुन्छ। यो पूर्णभूतकाल हो।

६. क्रियातिपत्तिकाल -

एव्यादो^१ वातिपत्तिं स्या स्संतु स्से स्सथ स्सं त्साप्फा स्सथ स्सिंसु सस्से स्सद्धे स्सिं स्साप्फत्ते ।

सो गमिस्सा = ऊ गएको भए ।	ते गमिस्सु = उनीहरू गएको भए ।
त्वंगमिस्से = तिमी गएको भए ।	तुप्फे गमिस्सथ = तिमीहरू गएको भए ।
अहं गमिस्सं = म गएको भए ।	मयं गमिस्सप्फा = हामीहरू गएको भए ।
सो गमिस्सथ = ऊ गएको भए ।	ते गमिस्सिंसु = उनीहरू गएको भए ।
त्वं गमिस्सत्ते = तिमी गएको भए ।	तुप्फे गमिस्सद्धे = तिमीहरू गएको भए ।
अहं गमिस्सिं = म गएको भए ।	मयं गमिस्साप्फत्ते = हामीहरू गएको भए ।

७. हेतुफल -

हेतुफलेस्वेव्य^२ एव्युं एव्यासि एव्याथ एव्यामि एव्याम एथ एरं एथो एव्यद्धो एव्यं एव्याद्धे ।

सो गच्छेय्य = ऊ जान्छ भने ।	ते गच्छेय्यु = उनीहरू जान्छन् भने ।
त्वं गच्छेय्यासि = तिमी जान्छी भने ।	तुप्फे गच्छेय्याथ = तिमीहरू जान्छन् भने ।
अहं गच्छेय्यामि = म जान्छु भने ।	मयं गच्छेय्याम = हामीहरू जान्छौं भने ।
सो गच्छेथ = ऊ जान्छ भने ।	ते गच्छेरं = उनीहरू जान्छन् भने ।
त्वं गच्छेथो = तिमी जान्छी भने ।	तुप्फे गच्छेय्यद्धो = तिमीहरू जान्छन् भने ।
अहं गच्छेय्यं = म जान्छु भने ।	मयं गच्छेय्याद्धे = हामीहरू जान्छौं भने ।

८. प्रेरणार्थकक्रिया^३ -

तु अन्तु हि थ मि म तं अन्तं सु द्दो ए आमत्ते ।

गच्छतु गच्छन्तु, गच्छाहि गच्छथ, गच्छामि गच्छाम, गच्छतं गच्छन्तं, गच्छस्तु

^१ यतलाई क्रियातिपत्ति भनिन्छ । यो धनेको अवस्थालाई र परिस्थितिलाई बुझाउने काल हो । जस्तो - यदि उस्तै घुसा अवस्थामा प्रवर्तित भएको भए अर्थात् भइसकेकोभयो ।

^२ हेतु (कारण) र फल (कार्य) को अर्थमा यो वर्तमानकालमा प्रयोग हुन्छ । जस्तो - यदि ऊ दक्षिणतिरबाट जान्छ भने धरणा पुग्नेछ । जस्तो - तबै सद्धार निष्ठा भवेय्युं न निरुच्छेय्युं = यदि संस्कार निष्ठा छ भने यो विरोध हुँदैन । यो सत्त्व, योग्य र सम्भावना अर्थमा पनि यो प्रयोग हुन्छ । साथै यो प्रश्न सोच्न, थाक्ना गर्न र विधिविधानमा पनि यो काल प्रयोग हुन्छ ।

^३ प्रश्न सोच्ने प्रेरणा अर्थमा क्रियाको अन्तमा तु अन्तु जादि प्रयोग हुन्छ ।

गच्छको, गच्छे, गच्छापते ।

सो गच्छतु = उसलाई जानदेऊ ।	ते गच्छन्तु = उनीहरूलाई जानदेऊ ।
त्वं गच्छाहि = तिमीलाई जानदेऊ ।	तुम्हे गच्छथ = तिमीहरूलाई जानदेऊ ।
अहं गच्छामि = मलाई जानदेऊ ।	मयं गच्छाम = हामीहरूलाई जानदेऊ ।
सो गच्छतं = उसलाई जानदेऊ ।	ते गच्छन्तं = उनीहरूलाई जानदेऊ ।
त्वं गच्छसु = तिमीलाई जानदेऊ ।	तुम्हे गच्छ्को = तिमीहरूलाई जानदेऊ ।
अहं गच्छे = मलाई जानदेऊ ।	मयं गच्छापते = हामीहरूलाई जानदेऊ ।

प्रेरणार्थक कारित -

पाचयति, पाचयेति, पाचापयति, पाचापेति ।	पकाउन लगाए । (प्रथम पुरुष एकवचन)
पाचयन्ति, पाचयन्ति, पाचापयन्ति, पाचापेन्ति ।	पकाउन लगाए । (प्रथम पुरुष बहुवचन)
पाचयति, पाचोति, पाचापयति, पाचापेति ।	पकाउन लगाए । (मध्यम पुरुष एकवचन)
पाचयथ, पाचेष, पाचापयथ, पाचापेथ ।	पकाउन लगाए । (मध्यम पुरुष बहुवचन)
पाचयामि, पाचोमि, पाचापयामि, पाचापेमि ।	पकाउन लगाए । (उत्तम पुरुष एकवचन)
पाचयाम, पाचेथ, पाचापयाम, पाचापेम ।	पकाउन लगाए । (उत्तम पुरुष बहुवचन)

नाम धातु

पालिभाषामा संज्ञाबाट क्रिया बनाउँन ईय, आय, अस्स, इ र आपि यी पाँच प्रत्यय लाग्छन् । जसबाट बनेका रूपलाई नामधातु भन्छ । जस्तै: धनीयति (धनको इच्छा गर्छ), पुत्तीयति (पुत्रको इच्छा गर्छ), पब्बतायति (पर्वतभै लिनछ), तोहितायति (रातो हुवैछ), सहायति (स्वर आउँदैछ), वेरायति (शत्रुभाव लिवैछ), नमस्सति (नमस्कार गर्दैछ), अतिहत्ययति (हाथीले आक्रमण गर्दैछ), उपवीणायति (वीणासंग गीत गाउँदैछ), बल्हयति (मभक्तवुत गर्दैछ), कुसत्तयति (कुशल कुरा सोध्दैछ), विसुद्धयति (विशुद्ध गर्दैछ), सुखापेति, सुखापयति (सुख दिवैछ), सच्चापेति, सच्चापयति (सत्य सिद्ध गर्दैछ) ।

अव्यय कृदन्त अव्यय

तुं, ताये, तवे, तून, क्तवान, क्त्वा प्रत्ययहरू तथा यसै अर्थमा अन्य प्रत्ययहरूबाट बनेको कृदन्त रूप अव्यय हुन्छन्।

भोक्तुं	भोजन गर्न	सुत्वा	सुनेर
कातुं	गर्न	अभिभूय	तिरस्कार गरेर
सोतुं	सुन्न	अभिहृद्	लगेर
ददुं	देख्न	अनुषादियान	अनुषादन गरेर
युञ्जितुं	युद्ध गर्ने	आहृच्च	मारेर, विशेष
वक्तुं	बोल्न, भन्न	सक्कच्च	सत्कार गरेर
रुञ्जितुं	रोक्न	असकच्च	असत्कार गरेर
कत्ताये	गर्न	अधिकिच्च	अधिकार गरेर
कातवे	गर्न	अधिच्च	पढेर
सोतून	सुनेर	समेषच्च	भिलेर
सुत्वान	सुनेर	दिस्वा	देखेर

तद्धितान्त अव्यय -

तो, त्र, त्य, धि, हिं, हं, दा, धा, धा, एधा, ज्ञं, क्खत्तु, सो, ची आदि प्रत्ययहरूबाट बनेको शब्द तद्धितान्त अव्यय हुन्छन्।

चोरतो	चोरदेखि	द्विधा	दुई प्रकारले
कुतो	कहाँबाट	एकधा	एक प्रकारले
सन्वत्र	सबै ठाउँमा	बहुधा	धेरै प्रकारले
सन्वधि	सबैमा	द्वेषा	दुई प्रकारले
तर्हि, तहं	त्यहीँ, त्यसमा	तेषा	तीन प्रकारले
सन्वदा	सबैदा	एकज्ञं	एक प्रकारले
एकदा	एकपटक	द्विक्खत्तुं	दुई पटक
सन्वधा	सबै प्रकारबाट	बहुक्खत्तुं	धेरै पटक
यथा	जस्तै	कतिक्खत्तुं	कति पटक
कथं	कसरी	खण्डतो	खण्ड गरेर
इत्थं	यसरी	एकेकतो	एक-एक गरेर

रुद्धि अव्यय -

अगगतो	अगाडि	कामं	निश्चयले
अतीव	अत्यन्त	आरका	दाढा
अन्तरा	बिचमा	कुदाचनं	कहिल्यै
अभिक्षणं	बारम्बार	एवम्पि	यसरी
अमा	साथ	तम्य	निश्चयले
अलं	पुग्यो	नु	सायद
आम	हो, हस्	परम्मुखा	पछाडितिर
ईस	बोरि	पुनपुनं	बारम्बार
विरासं	चिरकाल	पेच्च	परलोकमा
जातु	निश्चयले	मा	न, हुँदेन
ततो	त्यसपछि	मुसा	झुट
पतिरूपं	ठिक, योग्य	सद्वं	अनुकूल
तिरियं	तेस्रो	समन्ततो	चौरितिरबाट
दोसो	रातमा	सम्पति	यो समयमा
मुषा	बेकार	सहं	साथ
मुहु	बारम्बार	रहो	एकान्त
यथाव	यसरी नै	सुद्ध	राष्ट्ररी
यथातथ	यसरी नै	विय	हो, जस्तो
सं	प्रसन्नतापूर्वक	अन्तु	यस्तै
रत्तं	रातमा	अम्पो	हे, भो
सु	अथवा	हि	ल
अद्दा	निश्चय नै	हिय्यो	हिजो
अञ्जदत्तु	निश्चय	एवं	यसरी, हँ, हजुर
अन्तरेन	बिचबाट	पि	थिक्कार
अभिण्हं	बारम्बार	साधु	ठिक, सही
अगुत्र	फलानो ठाउँमा	कामं	निश्चयले

निमित्तार्थक-

खादितुं	खान	उपदिशितुं	उपदेश गर्न
जागन्तुं	जाउन	पस्सितुं	देख्न
निगन्तुं	बाहिरिन	नच्चितुं	नाल्न
चजितुं	छोड्न	पविषितुं	धुन
चलितुं	चल्न	पकावितुं	पकाउन

जुञ्जितुं	जुञ्जन् गन्	पठितुं	पठन्
उञ्जितुं	उञ्जन्	पातुं	प्राप्त गन्
ठतुं	बस्न्	रुदितुं	रुन्
गन्तुं	जान्	लिखितुं	लेखन्
किञ्जितुं	किञ्जन्	सयितुं	सुन्
बपितुं	रोप्न्	सुणितुं	सुन्
हसितुं	होस्न्	नयितुं	लग्न्
वातुं	दिन्	रन्धिष्यतुं	रसा गन्
इच्छितुं	इच्छा गन्	लभितुं	लाम गन्
कम्पितुं	काप्न्	वसितुं	बस्न्
कीलितुं	खेल्न्	वहितुं	बोक्न्

पूर्वकालिक अव्यय -

गन्त्वा	गए	वहित्वा	बोकेर
आगन्त्वा	आए	कम्पित्वा	कौपेर
गत्वा	गए	कीकित्वा	खेलेर
इच्छित्वा	इच्छा गरेर	निग्गत्वा	निक्किए
करित्वा	गरेर	चलित्वा	चलेर
खलित्वा	खेलेर	उञ्जित्वा	उञ्जेर
खादित्वा	खाए	उपादिसित्वा	उपदेश दिए
आगत्वा	आए	नञ्जित्वा	नोञ्जेर
चञ्जित्वा	छोडे	पथित्वा	पक्काए
जुञ्जित्वा	ज्वाँइ खाए	पित्वा	पिए
ठत्वा	बसेर	रुदित्वा	रोए
पत्तित्वा	देखेर	लिखित्वा	लेखेर
घोषित्वा	घोए	सयित्वा	सुतेर
पठित्वा	पठेर	सुणित्वा	सुनेर
रन्धिष्यत्वा	रसा गरेर	नयित्वा	लगेर
लभित्वा	पाए	किणित्वा	किनेर
वसित्वा	बसेर	बपित्वा	रोपेर
हसित्वा	होसेर	दत्वा	दिए

सन्धि

सं + यभो	संयभो	तत्र + इभे	तत्रिभे
सं + योगो	सञ्जोगो	चत्तारो + इभे	चत्तारोभे
सं + युत्	सञ्जुत्	सो + जपि	सोपि
सो + अहं	स्वाहं, सोहं	लता + इव	लतेव, लताव
सो + अस्त	स्वस्त	तस्त + इदं	तस्तेदं
सक + य + ते	सक्कते	न + उपैति	नोपैति
छ + आयतनं	छट्टायतनं	वि + अकासि	व्याकासि
छ + अभिञ्जा	छट्टभिञ्जा	सु + आगतं	स्वागतं
सम्पा + एव	सम्पदेव	तथा + एव	तथारिव
प + गहो	पग्गहो	तस्मा + इह	तस्मातिह
प + वजं	पव्वजं	ते + अहं	त्याहं, तेहं
तत्र + अयं	तत्रयं	ते + अज्ज	त्यज्ज, तेज्ज
इघ + पपादो	इघप्पपादो	त्वं + असि	त्वंसि
पुष + जनो	पुषुज्जनो	तं + करोति	तद्धरोति
अव + नद्धा	ओनद्धा	तं + चरति	तञ्चरति
एवं + अस्त	एवस	तं + ठानं	तण्ठानं
अभि + ओकासो	अज्जोकासो	तं + धनं	तन्धनं
एकं + इघ + अहं	एकमिदाहं	तं + पाति	तम्पाति
अति + इसिगणो	अतिसिगणो	तं + अहं	तमहं
अति + इव	अतेव	नि + घोसो	निग्घोसो
सद्दा + इन्द्रियं	सट्टिन्द्रियं	पति + अग्नि	पटाग्नि
तत्र + इभे	तत्रिभे	महा + धनो	महद्धनो
च + इति	चाति	यथा + इदं	यथिदं
अज्ज + अग्गे	अज्जत्तग्गे	यथा + एव	यथारिव
अस + य + ते	अस्तते	यदि + एवं	यज्जेवं
एत + अवाच	एतदवाच	यस + धेरो	यसत्थेरो
छो + अस्त	छ्वस्त	याचके + आपते	याचकपागते

संख्या-वाचक

एको, द्वे, तयो, चत्तारो, पञ्च, छ, सत्त, अट्ठ, नव, वस, एकावस, द्वादस, तेरस, चतुद्दस, पञ्चवस, सोरस, सत्तरस, अट्ठारस, एकन्नवीसति, वीसति, एकवीसति, द्वेवीसति, तेवीसति, चतुवीसति, पञ्चवीसति, छवीसति,

सत्तवीसति, अट्ठवीसति, एकूनतिसति, तिसति, एकतिसति, द्वतिसति, तैतिसति, चतुतिसति, पञ्चतिसति, छतिसति, सत्ततिसति, अट्ठतिसति, एकूनचत्तालीसति, चत्तालीसति, एकचत्तालीसति, द्वेचत्तालीसति, तेचत्तालीसति, चतुचत्तालीसति, पञ्चचत्तालीसति, छचत्तालीसति, सत्तचत्तालीसति, अट्ठचत्तालीसति, एकूनचत्तालीसति, पञ्जासा; सट्ठि; सत्तति; असीति; नवुति; सतं; सहस्सं; नहुतं; सतसहस्सं; कोटि; पकोटि । (१ देखि ५०); ६०; ७०; ८०; ९०; १००; १०००; १०,०००; १,००,०००; १०,००,०००; १,००,००,०००; १०,००,००,००० ।

कथासल्लापो

त्वं पालिभासं जानासि ? अहं थोकं जानामि ।
 सक्कोसि त्वं पालिभासाय सल्लपितुं ? आम, अहं थोकं सल्लपितुं सक्कोमि ।
 तुय्हं नाम किं ? किं नामो'सि ? अहं पञ्जालोको नामो'मिह ।
 त्वं कत्थं वससि ? अहं ललितपुरे वसामि ।
 कति वस्सो'सि ? पञ्चपण्णास वस्सो'मिह ।
 तुय्हं मातापितरो कत्थं वसन्ति ? ते पि'दानि ललितपुरे थेव वसन्ति ।
 तुय्हं भातु-भगिनियोपि सन्ति ? आम, मय्हं चत्तारो भातरो च
 द्वे भगिनियो च सन्ति ।
 तव भातरो किं करोन्ति ? तेषु एको वाणिजो, एको लेखको,
 द्वेताव पाठसालासु उग्गणहन्ति ।
 त्वं किं कम्मं कातुं इच्छसि ? अहं एको नायको भवितुं इच्छामि ।
 कदा त्वं इधा'गतो'सि ? हीथो'ह इधा'गच्छिं ।

कोसि त्वं ? अहं एको सिस्सो ।
 कुतो त्वं आगच्छसि ? कपिलवन्त्युपुरतो आगच्छामि ।
 त्वं किं कातुं आगच्छसि ? अहं परियत्ति-पोत्यकानि किणितुं इच्छामि ।
 कस्मा इधागतो'सि ? तथा सट्ठिं सल्लपितुं आगतो'मिह ।
 किं कम्मं त्वं करोसि ? अहं कम्मकारकम्मं करोमि ।
 इतो त्वं कुहि गच्छसि ? अहं इतो बुद्धजनविहारे गमिस्सामि ।
 तत्थ को वसति ? तत्थ धम्मगुत्तमहात्थेरो वसति ।
 थेरेन सट्ठिं किञ्चि सल्लपितुं अत्थि ।

पियायसि त्वं तं ठानं ?

पियायामि तं ठानं, तत्त्व नाच्छुण्हं होति ।

कति विवसानि तत्त्व वसिस्ससि ?

द्वेतिणि विवसानि वसिस्सामि ।

ततो कुहि गमिस्ससि ?

ततो'हं कपिलवत्युपुरे येव निवत्तिस्सामि ।

चक्खुपालस्स अतीतवत्थु

अतीते वाराणसियं कासिरज्जे रज्जं कारेन्ते एको वेज्जो गापनिगमेषु चरित्वा वेज्जकम्पं करोन्तो एकं चक्खुदुब्बलं इत्थि दिस्वा पुच्छि - “किं ते अफासुक”न्ति? “अक्खीहि न पस्सामी”ति। “भेसज्जं ते करिस्सामी”ति? “करोहि, सामी”ति। “किं मे दस्ससी”ति? “सचे मे अक्खीनि पाकतिकानि कातुं सुखिस्ससि, अहं ते सद्धिं पुत्तधीताहि दासी भविस्सामी”ति। सो “साधू”ति भेसज्जं संविदहि, एकभेसज्जेनेव अक्खीनि पाकतिकानि अहेसुं। सा चिन्तेसि - “अहमेतस्स सपुत्तधीता दासी भविस्सामी”ति षट्ठिजानि, “न खो पन मं सण्हेन सम्पाचारेण समुदाचरिस्सति, वज्जेस्सामि न”न्ति। सा वेज्जेनागन्त्वा “कीदिसं, भहे”ति पुट्ठा “पुब्बे मे अक्खीनि थोकं रुज्जिसु, इदानि पन अतिरेकतरं रुज्जन्ती”ति आह। वेज्जो “अयं मं वज्जेत्वा किञ्चि अदातुकामा, न मे एताथ दित्राय भतिया अत्थो, इदानेव नं अत्थं करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा गेहं गन्त्वा भरियाय एतमत्थं आचिस्सि। सा तुण्ही अहोसि। सो एकं भेसज्जं योजेत्वा तस्सा सन्तिकं गन्त्वा “भदे, इमं भेसज्जं अज्जेही”ति अज्जापेसि। अयस्सा द्वे अक्खीनि दीपसिखा विय विज्जायिसु।

चक्खुपालेन कतकम्पं पच्छतो पच्छतो अनुवन्धि। पापकम्पज्झि नामेतं धुरं वहतो वलिवहस्स पदं चक्कं विय अनुगच्छतीति इदं वत्थुं कथेत्वा धम्मराजा इमं गाथमाह -

“मनोपुब्बङ्गमा धम्मा, मनोसेट्ठा मनोमया।

मनसा चे षट्ठेन, भासति वा करोति वा।

ततो नं दुक्खमन्वेति, चक्कं वहतो पद”न्ति ॥

तिस्सत्थेरस्स अतीतवत्थु

अयं कस्सपसम्पासम्बुद्धकाले साकुणिको हुत्वा बहू सकुणे बधित्वा इस्सरजनं उपट्ठहि। तेसं दित्रावसेसे विक्किणाति, “विक्कितावसेसा मारेत्वा ठपिता पूतिका भविस्सन्ती”ति यथा उप्पतितुं न सक्कोन्ति, तथा तेसं जह्वद्दीनि च पक्खद्दीनि च

भिन्दित्वा रासिं कत्वा टपेति, ते पुनरदिवसे विक्किणाति। अतिबहून् पन लद्धकाले अत्तनोपि अत्थाय पचापेति। तस्सेकदिवसं रसभोजने पक्के एको खीणासवो पिण्डाय चरन्तो गेहद्वारे अद्वासि। सो धेरं दिस्वा चित्तं पसादेत्वा, “भया बहू पाणा मारित्वा खादिता, अघ्यो च मे गेहद्वारे टितो, अन्तोगेहे च रसभोजनं संविज्जति, पिण्डपातमस्स दस्सामी”ति तस्स पत्तं आदाय पूरेत्वा रसपिण्डपातं दत्वा धेरं पञ्चपतिद्वितेन वन्दित्वा, “भन्ते, तुम्हेहि दिट्ठधम्मस्स मत्थकं पापुणेय्य”न्ति आह। धेरो “एवं होतू”ति अनुमोदनं अकासि। “भिक्षवे, तदा कतकम्पवसेनेतं तिस्सस्स निष्फन्नं, सकुणानं अट्ठिभेदननिस्सन्देन तिस्सस्स गतज्य पूतिकं जातं, अट्ठीनि च भिन्नानि, खीणासवस्स रसपिण्डपातदाननिस्सन्देन अरहत्तं पत्तो”ति।

“अचिरं वतयं कायो, पथविं अधिसेस्सति।
सुद्धो अपेतविज्जाणो, निरत्थं कलिङ्ग”न्ति ॥

कोकमुनखलुद्दकस्स अतीतवत्थु

अतीते किरको वेज्जो वेज्जकम्पत्थाय गापं विचरित्वा किञ्चि कम्पं अलभित्वा छातज्जत्तो निक्खमित्वा गामद्वारे सम्बहुले कुमारके कीळन्ते दिस्वा “इमे सप्पेन उंसापेत्वा तिकिञ्चित्वा आहारं लभिस्सामी”ति, एकस्मि रुक्खबिले सीसं निहरित्वा निपन्नं सप्पं दस्सेत्वा, “अम्भो, कुमारका एतो सात्तिकपोतको, गण्हथ न”न्ति आह। अथेको कुमारको सप्पं गीवायं दब्बं गहेत्वा नीहरित्वा तस्स सप्पभावं जत्वा विरवन्तो अबिदूरे टितस्स वेज्जस्स मत्थके खिपि। सप्पो वेज्जस्स खन्धट्ठिकं परिक्षिपित्वा दब्बं उंसित्वा तत्थेव जीवितक्खयं पापेसि, एवमेस अप्पदुद्दस्स पदुस्सित्वा विनासं पत्तो।

सत्था धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह -

“यो अप्पदुद्दस्स नरस्स दुस्सति, सुद्धस्स पोसस्स अनङ्गणस्स।
तमेव बालं पच्चेति पापं, सुखुमो रजो पटिवातवं खित्तो”ति ॥

यस्स नत्थि सयं पज्जा, सत्थं तस्स करोति किं।
लोचनेहि विहीनस्स, दप्पणो किं करिस्सति ॥

मणिकारकुलूपकतिस्तथैरवत्यु

गवभयेकेति इमं घम्पदेसनं सत्या जेतवने विहरन्तो मणिकारकुलूपकं तिस्तथैरं आरव्य कथेसि ।

सो किर धेरो एकस्स मणिकारस्स कुले द्वादस वस्सानि भुज्जि । तस्मिं कुले जयम्पतिका मातापितुद्धाने ठत्वा धेरं पटिजग्गिसु । अथेकदिवसं सो मणिकारो धेरस्स पुरतो मंसं छिन्दन्तो निसिन्नो होति । तस्मिं खणे राजा पसेनदि कोसलो एकं मणिरतनं “इमं धोवित्वा विज्जित्वा पहिणत्तू”ति पेसेसि । मणिकारो सलोहितेनेव हत्थेन तं पटिगहेत्वा पेढाय उपरि ठपेत्वा हत्थधोवनत्वं अन्तो पाविसि । तस्मिं पन गेहे पोसावनियकोञ्चसकुणो अत्थि । सो लोहितगन्धेन मंससञ्जाय तं मणि धेरस्स पस्सन्तस्सेव गिलि । मणिकारो आगन्त्वा मणिं अपस्सन्तो “मणि केन गहितो”ति भरियञ्च पुत्तके च पटिपाटिया पुच्छित्वा तेहि “न गणहामा”ति वुत्ते “धेरेन गहितो भविस्सती”ति । विन्नेत्वा भरियाय सद्धिं मन्तेसि - “धेरेन मणि गहितो भविस्सती”ति । सा, सामि, मा एवं अवच, एत्तकं कालं मया धेरस्स न किञ्चि वज्जं दिट्ठुब्बं, न सो मणि गणहातीति । मणिकारो धेरं पुच्छि - “भन्ते, इमस्मि ठाने मणिरतनं तुप्पेहि गहित”न्ति । न गणहामि, उपासकाति । भन्ते, न इध अज्जो अत्थि, तुप्पेहियेव गहितो भविस्सति, देय मे मणिरतनन्ति । सो तस्मिं असम्पटिच्छन्ते पुन भरियं आह - “धेरेनेव मणि गहितो, पीढेत्वा नं पुच्छिस्सामी”ति । सा, सामि, मा नो नासयि, वरं अप्पेहि दासव्यं उपगन्तुं, न च धेरं एवरूपं वत्तुन्ति । सो “सब्बेव मयं दासत्तं उपगच्छन्ता मणिमूलं न अग्घामा”ति रज्जुं गहेत्वा धेरस्स सीसं वेढेत्वा दण्डेन यदेत्ति । धेरस्स सीसतो च कण्णनासाहि च लोहितं पग्घरि, अब्खीनि निक्खमनाकारम्पत्तानि अहेसुं, सो वेदनापमत्तो भूमियं पति । कोञ्चो लोहितगन्धेना गन्त्वा लोहितं पिबि । अथ नं मणिकारो धेरे उप्पन्नकोधवेगेन “त्वं किं करोसी”ति पादेन पहरित्वा खिपि । सो एकप्पहारेनेव परित्वा उत्तानो अहोसि ।

धेरो तं दिस्वा, उपासक, सीसे वेठनं ताव मे सिधिलं कत्वा इमं कोञ्जं ओलोकेहि “मतो वा, नो वा”ति । अथ नं सो आह - “एसो विय त्वम्पि मरिस्सती”ति । उपासक, इमिना सो मणि गिलितो, सचे अयं न अपरिस्सा, न ते अहं मरन्तोपि मणि आचिक्खिस्सन्ति । सो तस्स उदरं फालेत्वा मणिं दिस्वा पवेधेन्तो संविग्गमानतो धेरस्स पादमूले निपज्जित्वा “खमय, मे, भन्ते, अजानन्तेन मया कत्त”न्ति आह । उपासक, नेव तुप्पं दोसो अत्थि, न मय्दं, वट्टस्सेवेस दोसो, खमयि तेति । भन्ते, सचे मे खमय, पकतिनियामेनेव मे गेहे निसीदित्वा भिक्खं गण्हायाति ।

“उपासक, न दानाहं इतो पट्टाय परेसं गेहस्स अन्तोछदनं पविसिस्सामि, अन्तोगेहपवेसनस्सेव हि अयं दोसो, इतो पट्टाय पादेसु आवहन्तेसु गेहद्वारे टितोव भिक्खं गण्हेस्सामी”ति वत्वा धुतञ्जं समादाय इमं गाथमाह -

“पच्चति मुनिनो भत्तं, थोकं थोकं कुले कुले ।
पिण्डिकाय चरिस्सामि, अत्थि जह्वबलं भषा”ति ॥

इदञ्च पन वत्वा धेरो तेनेव व्याधिना न चिरस्सेव परिनिब्बायि। कोज्जो पणिकारस्स भरियाय कुच्चिस्सिं पटिसत्थिं गण्हे। पणिकारो कालं कत्वा निरये निब्बत्ति। पणिकारस्स भगिया धेरो मुदुचित्ताय कालं कत्वा देवलोके निब्बत्ति। भिक्खू सत्थारं तेसं अभिसम्परायं पुचिंसु। सत्था, “भिक्खवे, इधेकच्चे गव्धे निब्बत्तन्ति, एकच्चे पापकारिनो निरये निब्बत्तन्ति, एकच्चे कतकल्याणा देवलोके निब्बत्तन्ति, अनासवा पन परिनिब्बायन्ती”ति वत्वा अनुसत्थिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह -

“गव्धमेके उप्पज्जन्ति, निरयं पापकम्पिनो ।
सगं सुगतिनो यन्ति, परिनिब्बन्ति अनासवा”ति ॥

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

तयोजनवत्थु

न अन्तलिक्खेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो तयो जने आरब्ध कथेसि ।

सत्थरि किं जेतवने विहरन्ते सम्बहुला भिक्खू सत्थु दस्सनत्थाय आगच्छन्ता एकं गामं पिण्डाय पविसिंसु। गामवासिनो ते सम्पत्ते आदाय आसनसालाय निसीदापेत्वा यागुखज्जकं दत्वा पिण्डपातवेलं आगमयमाना धम्मं सुणन्ता निसीदिसु। तस्मिं खणे भत्तं पचित्वा सूपब्यज्जनं धूपयमानाय एकिस्सा इत्थिया भाजनतो अग्निजाला उद्दहित्वा छदनं गण्हे। ततो एकं तिणकरळं उद्दहित्वा जलमानं आकासं पक्खन्दि। तस्मिं खणे एको काको आकासेन गच्छन्तो तत्थ गीवं पवेसेत्वा तिणवल्लिवेटितो ज्ञायित्वा गाममज्जे पति भिक्खू तं दिस्वा “अहो भारियं कम्मं, पस्सायानुसो, काकेन पत्तं विप्पकारं, इमिना कतकम्मं अज्जत्र सत्थारा को जानिस्सति, सत्थारमस्स कम्मं पुच्चिस्सामा”ति चिन्तेत्वा पक्कमिसु।

अपरेसमि भिक्खून् सत्थु दस्सनत्थाय नावं अभिरुहं गच्छन्तानं नावा समुदे निच्चला अट्ठासि। मनुस्सा “काळकण्णिना एत्थ भवितव्व”न्ति सलाकं विचारेसु। नाविकस्स च भरिया पटमवये टिटा दस्सनीया पासादिका, सलाका तस्सा पापुणि। “सलाकं पुन विचारेथा”ति वत्ता यावततियं विचारेसु, तिक्खत्तुमि तस्सा एव पापुणि। मनुस्सा “किं, सामी”ति नाविकस्स मुखं ओलोकैसु। नाविको “न सक्का एकिस्सा अत्थाय महाजनं नासेतुं, उदके नं खिपथा”ति आह। सा गहेत्वा उदके खिपियमाना मरणभयतज्जिता विरवं अकासि। तं सुत्वा नाविको को अत्थो इमिस्सा आभरणोहि नट्टेहि, सब्बाभरणानि ओपुज्जित्वा एकं पिलोतिकं निवासापेत्वा छट्ठेथ नं, अहं पनेतं उदकपिट्ठे प्लवमानं दडुं न सक्खिस्सामी तस्मा यथा नं अहं न पस्साभि, तथा एकं वालुककुटं गीवाय वन्धित्वा समुदे खिपथाति। ते तथा करिंसु। तमि पतितट्ठानेयेव मच्छकच्छपा विलुम्पिसु। भिक्खू तं पवतिं जत्वा “टपेत्वा सत्थारं को अज्जो एतिस्सा इत्थिया कतकम्मं जानिस्सति, सत्थारं तस्सा कम्मं पुच्छिस्सामा”ति इच्छितट्ठानं पत्वा नावातो ओरुहं पक्कमिसु।

अपरेपि सत्त भिक्खू सत्थु दस्सनत्थाय गच्छन्ता सायं एकं विहारं पविसित्वा वसनट्ठानं पुच्छिसु। एकस्मिञ्च लेणे सत्त मज्जा होन्ति। तेसं तदेव लभित्वा तत्थ निपन्नानं रत्तिभागे कूटागारमत्तो पासाणो पवट्टमानो आगन्त्वा लेणद्वारं पिदहि। नेवासिका भिक्खू “मयं इमं लेणं आगन्तुकभिक्खून् पापयिन्हा, अयञ्च महापासाणो लेणद्वारं पिदहन्तो अट्ठासि, अपनेस्साम न”न्ति सभन्ता सत्तहि गापेहि मनुस्से सत्त्रिपातेत्वा वायमन्तापि टाना चालेतुं नासक्खिसु। अन्तो पविट्टभिक्खूपि वायमिसुयेव। एवं सन्तेपि सत्ताहं पासाणं चालेतुं नासक्खिसु। आगन्तुका सत्ताहं छतज्जत्ता महादुक्खं अनुभविसु। सत्तमे दिवसे पासाणो सयमेव पवट्टित्वा अपगतो। भिक्खू निक्खमित्वा “अप्हाकं इमं पापं अज्जत्र सत्थारा को जानिस्सति, सत्थारं पुच्छिस्सामा”ति चिन्तेत्वा पक्कमिसु। ते पुरिमेहि सद्धिं अन्तरामगे समागन्त्वा सब्बे एकतोव सत्थारं उपसट्ठमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसिन्ना सत्थारा कतपटिसत्थारा अत्तना अत्तना दिट्ठानुभूतानि कारणानि पटिपाटिया पुच्छिसु।

सन्थापि तेसं पटिपाटिया एवं व्याकासि - “भिक्खवे, सो ताव काको अत्तना कतकम्ममेव अनुभोसि। अतीतकाले हि बाराणसियं एको कस्सको अत्तनो गोणं दमेन्तो दमेतुं नासक्खि। सो हिस्स गोणो थोकं गन्त्वा निपज्जि, पोथेत्वा उट्ठापितोपि थोकं गन्त्वा पुनपि तथेव निपज्जि। सो वायमित्वा तं दमेतुं अत्तक्कोन्तो कोधाभिभूतो

हुत्वा 'इतो दानि षट्पाय सुखं निपज्जिस्सती'ति पलालपिण्डं विय करोन्तो पलालेन तस्स गीवं पलिवेट्वा अग्गिषदासि, गोणो तत्थेव ज्ञायित्वा मतो। तदा, भिक्खवे, तेन काकेन तं पापकम्मं कतं। सो तस्स विपाकेन दीघरत्तं निरये पच्चित्वा विपाकावसेसेन सत्तक्खत्तुं काकयोनिं निव्वत्तित्वा एवमेव आकासे ज्ञायित्वाव मतो"ति।

सापि, भिक्खवे, इत्थी अत्तना कतकम्ममेव अनुभोसि। सा हि अतीते वाराणसियं एकस्स गहपतिकस्स भरिया उदकहरणकोट्टनपचनादीनि सब्बकिच्चानि सहत्थेनेव अकासि। तस्सा एको सुनखो तं गेहे सब्बकिच्चानि कुरुमानं ओलोकेन्तोव निसीदति। खेत्ते भत्तं हरन्तिया दारुपण्णादीनं वा अत्थाय अरञ्जं गच्छन्तिया ताव तद्धियेव गच्छति। तं दिस्वा दहरमनुस्सा "अम्भो निक्खन्तो सुनखलुहको, अज्ज षयं मंसेन भुज्जिस्सामा"ति उप्पण्डेन्ति। सा तेसं कथाय मद्दु हुत्वा सुनखं लेहुदण्डादीहि पहरित्वा पलापेति, सुनखो निवत्तित्वा पुन अनुबन्धति। सो किरस्सा ततिये अत्तभावे भत्ता अहोसि, तस्सा सिनेहं छिन्दितुं न सक्कोति। किञ्चापि हि अनमतगे संसारे जाया वा पति वा अभूतपुब्बा नाम नत्थि, अविदूरे पन अत्तभावे जातकेसु अधिमत्तो सिनेहो होति, तस्सा सो सुनखो तं विजहितुं न सक्कोति। सा तस्स कुञ्चित्वा खेतं सामिकस्स यागुं हरमाना रज्जुं उच्छङ्गे ठपेत्वा अगमासि, सुनखो तायेव तद्धि गतो। सा सामिकस्स यागुं दत्वा तुच्छकुटं आदाय एकं उदकट्टानं गन्त्वा कुटं बालुकाय पूरेत्वा समीपे ओलोकेत्वा टितस्स सुनखस्स सहमकासि। सुनखो "चिरस्सं वत पे अज्ज मधुरकथा लद्धा"ति नद्दुं चालेन्तो तं उपसङ्गमि। सा तं गीवायं दब्बं गहेत्वा एकाय रज्जुकोटिया कुटं बन्धित्वा एकं रज्जुकोटिं सुनखस्स गीवायं बन्धित्वा कुटं उदकाभिपुखं पवट्टेसि। सुनखो कुटं अनुबन्धन्तो उदके पतित्वा तत्थेव कालमकासि। सा तस्स कम्मस्स विपाकेन दीघरत्तं निरये पच्चित्वा विपाकावसेसेन अत्तभावसते बालुककुटं गीवायं बन्धित्वा उदके पक्खित्ता कालमकासीति।

तुप्पेहिपि, भिक्खवे, अत्तना कतकम्ममेव अनुभूतं। अतीतस्मिञ्चि वाराणसिवासिनो सत्त गोपालकदारका एकस्मिं अटविपदेसे सत्ताहवारेन गावियो विचरन्ता एकदिवसं गावियो विचारेत्वा आगच्छन्ता एकं महागोधं दिस्वा अनुबन्धिन्तु। गोधा पलायित्वा एकं बम्भिकं पाविसि। तस्स पन बम्भिकस्स सत्त छिट्ठानि, दारका "षयं दानि गहेतुं न सक्खिस्साम, स्वे आगन्त्वा गण्हिस्सामा"ति एकेको एकेकं साखभङ्गपुट्टिं आदाय सत्तपि जना सत्त छिट्ठानि पिदाहत्वा पक्कमिस्तु ते पुनदिवसे तं गोधं अमनसिकत्वा अज्जस्मिं पदेसे गावियो विचारेत्वा सत्तमे दिवसे गावियो आदाय गच्छन्ता तं बम्भिकं दिस्वा सतिं पटिलभित्वा "का नु खो तस्सा गोधाय पवत्ती"ति

अतना अतना पिदहितानि छिद्धानि विवरिसु। गोधा जीविते निरालया हुत्वा अट्टिचम्पावसेसा पवेधमाना निक्खमि। ते तं दिस्वा अनुकम्पं कत्वा “मा नं मारेष, सत्ताहं छिन्नभत्ता जाता”ति तस्सा पिट्ठिं परिमज्जित्वा “सुखेन गच्छाही”ति विस्सज्जेसुं। ते गोधाय अमारितत्ता निरये ताव न पच्चिसु। ते पन सत्त जना एकतो हुत्वा चुद्धससु अत्तभावेसु सत्त सत्त दिवसानि छिन्नभत्ता अहेसुं। तदा, भिक्खवे, तुम्हेहि सत्तहि गोपालकेहि हुत्वा तं कम्पं कतन्ति। एवं सत्त्वा तेहि पुद्गपुद्गं पञ्चं व्याकासि।

अथेको भिक्खु सत्थारं आह - “किं पन, भन्ते, पापकम्पं कत्वा आकासे उप्पतितस्सपि समुद्दं पक्खन्दस्सापि पब्बतन्तरं पविट्ठस्सापि मोक्खो नत्थी”ति। सत्त्वा “एवमेतं, भिक्खवे, आकासादीसुपि एकपदेसोपि नत्थि, यत्थ टितो पापकम्पतो मुच्चेय्या”ति वत्त्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह -

“न अन्तलिक्खे न समुद्दमज्जे, न पब्बतानं विवरं पविस्स।
न विज्जती सो जगतिप्पदेसो, यत्थट्ठितो मुच्चेय्य पापकम्मा”ति ॥

देसनावसाने ते भिक्खू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसु, सम्पत्तमहाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति।

लाळुदायित्थेरवत्थु

अप्पस्सुतायन्ति इमं धम्मदेसनं सत्त्वा जेतवने विहरन्तो लाळुदायित्थेरं आरब्ध कथेसि।

सो किर मङ्गलं करोन्तानं गेहं गन्त्वा “तिरोकुट्टेसु तिड्ढन्ती”तिआदिना नयेन अवमङ्गलं कथेति, अवमङ्गलं करोन्तानं गेहं गन्त्वा तिरोकुट्टादीसु कथेतब्बेसु “दानञ्च धम्मचरिया चा”ति आदिना नयेन मङ्गलगाथा वा “यं किञ्चि वित्तं इध वा हुरं वा”ति रतनसुत्तं वा कथेति। एवं तेसु तेसु ठानेसु “अज्जं कथेस्सामी”ति अज्जं कथेन्तोपि “अज्जं कथेपी”ति न जानाति। भिक्खू तस्स कथं सुत्त्वा सत्त्वा आरोचेसुं - “किं, भन्ते, लाळुदायिस्स मङ्गलामङ्गलद्वानेसु गमनेन, अज्जस्मिं कथेतब्बे अज्जमेव कथेती”ति। सत्त्वा “न, भिक्खवे, इदानेवेस एवं कथेति, पुब्बेपि अज्जस्मिं कथेतब्बे अज्जमेव कथेसी”ति यत्त्वा अतीतं आहरि -

अतीते किर वाराणसियं अग्गिदत्तस्स नाम ब्राह्मणस्स पुत्तो सोमदत्तकुमारो नाम

राजानं उपद्रुहि। सो रज्जा पियो अहोसि मनापो। ब्राह्मणो पन कसिकम्भं निस्साय जीवति। तस्स देवेव गोणा अहेसुं। तेसु एको मतो। ब्राह्मणो पुत्तं आह - “तात, सोमदत्त, राजानं मे याचित्वा एकं गोणं आहरा”ति। सानन्दो “तत्राहं राजानं याचिस्सापि, लहुभावो मे पञ्जायिस्सती”ति चिन्तेत्वा “तुम्हेवेव, तात, राजानं याचथा”ति वत्वा “तेन हि, तात, मं गहेत्वा याही”ति वुत्तो चिन्तेसि - “अयं ब्राह्मणो दन्धपञ्जो अभिक्कमादियचनवत्तम्मि न जानाति, अञ्जस्मि वत्तब्बे अञ्जमेव वदति, सिक्खापेत्वा पन नं नेस्सामी”ति। सो तं आदाय वीरणत्थम्भकं नाम सुसानं गन्त्वा तिणकलापे वन्धित्वा “अयं राजा, अयं उपराजा, अयं सेनापती”ति नामानि कत्वा पटिपाटिया पितु दस्सेत्वा “तुम्हेहि राजकुलं गन्त्वा एवं अभिक्कमितब्बं, एवं पटिक्कमितब्बं, एवं नाम राजा वत्तब्बो, एवं नाम उपराजा, राजानं पन उपसङ्कमित्वा ‘जयतु भवं, महाराजा’ति वत्वा एवं टत्वा इमं गाथं वत्वा गोणं याचेय्याथा”ति गाथं उगण्हापेसि -

“द्वे मे गोणा महाराज, येहि खेत्तं कसामसे।
तेसु एको मतो देव, दुतियं देहि छत्तिया”ति ॥

सो हि संबच्छरमत्तेन तं गाथं पगुणं कत्वा पगुणभावं पुत्तस्स आरोचेत्वा “तेन हि, तात, कच्चिदेव पण्णाकारं आदाय आगच्छथ, अहं पुरिपतरं गन्त्वा रज्जो सन्तिके टस्सामी”ति वुत्ते “साधु, ताता”ति पण्णाकारं गहेत्वा सोमदत्तस्स रज्जो सन्तिके टितकाले उस्साहम्पत्तो राजकुलं गन्त्वा रज्जा तुद्दचित्तेन कतपटिसम्पोदो, “तात, चिरस्सं वत आगतत्थ, इदमासनं निसीदित्वा वदथ, येनत्थो”ति वुत्ते इमं गाथमाह -

“द्वे मे गोणा महाराज, येहि खेत्तं कसामसे।
तेसु एको मतो देव, दुतियं गण्ह छत्तिया”ति ॥

रज्जा “किं वदेसि, तात, पुन वदेही”ति वुत्तेपि तमेव गाथं आह। राजा तेन विरज्जित्वा कथितभावं अत्वा सितं कत्वा, “सोमदत्त, तुम्हाकं गेहे बहू षज्जे गोणा”ति वत्वा “तुम्हेहि दिन्ना बहू भविस्सन्ति, देवा”ति वुत्ते वोधिसत्तस्स तुस्सित्वा ब्राह्मणस्स सोब्बस गोणे अलङ्कारभण्डकं निवासगामञ्चस्स ब्रह्मदेय्यं दत्त्वा महन्तेन यत्तेन ब्राह्मणं उय्योजेसीति।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा “तदा राजा आनन्दो अहोसि, ब्राह्मणो लाहुदायी, सोमदत्तो पन अहमेवा”ति जातकं समोधानेत्वा “न, भिक्खवे, इदानेव,

पुत्र्येपेस अत्तनां अप्पस्सुतताय अज्जस्मि वत्तव्वे अज्जमेव वदति । अप्पस्सुतपुरिसो हि वलिवद्दसदिसो नाम होती”ति बत्वा इमं गाथमाह -

“अप्पस्सुतायं पुरिसो, वलिवद्दोव जीरति ।
मंसानि तस्स वड्ढन्ति, पज्जा तस्स न वड्ढती”ति ॥

देसनावसाने महाजनां सोतापत्तिफलादीनि पापुणीति ।

महाधनसेट्टिपुत्तवत्थु

अचरित्वाति इमं धम्मदेसनं सत्था इमिपतने मिगदाये विहरन्तो महाधनसेट्टिपुत्तं आरब्ध कथेमि ।

सो किर वाराणसियं असीतिकोटिविभवे कुले निव्वन्ति । अथस्स मातापितरो चिन्तेसुं - “अम्हाकं कुले महाभोगक्खन्धो, पुत्तस्स नो हत्थे टपेत्वा यथासुखं परिभोगं करिस्साम, अज्जेन कम्मं कित्थं नत्थी”ति । तं नच्चगीतवादिमत्तमेव सिक्खापेसुं । तस्मिंयेव नगरे अज्जस्मि असीतिकोटिविभवे कुले एका धीतापि निव्वन्ति । तस्सापि मातापितरो तथेव चिन्तेत्वा तं नच्चगीतवादिमत्तमेव सिक्खापेसुं । तेसं वयम्पत्तानं आवाहविवाहो अहोसि । अथ नंसं अपरभागे मातापितरो कालमकंसु । द्वेअसीतिकोटिधनं एकस्मिंयेव गहं अहोसि । सेट्टिपुत्तो दिवसस्स तिक्खत्तुं रज्जो उपट्टानं गच्छति । अथ तस्मिं नगरे धुत्ता चिन्तेसुं - “सचायं सेट्टिपुत्तो सुरासोण्डो भविस्सति, अम्हाकं फासुकं भविस्सति, उग्गण्हापमं नं सुरासोण्डभाव”न्ति । ते सुरं आदाय खज्जकमंसे चेव लोणसक्खरा च दुस्सन्ते यन्धित्वा मूलकन्दे गहेत्वा तस्स राजकुलतो आगच्छन्तस्स मगं ओलोकयमाना निसीदित्वा तं आगच्छन्तं दित्वा सुरं पिवित्वा लोणसक्खरं पुखं खिपित्वा मूलकन्दं डमित्वा “यस्ससतं जीव सामि, सेट्टिपुत्त, तं निस्साय ययं छादनपिवनसमत्था भवेय्यामा”ति आहंसु । सो तेसं वचनं सुत्वा पच्छतो आगच्छन्तं वृहूपट्टाकं पुच्छि - “किं एते पिवन्ती”ति । एकं पानकं, सामीति । मनापजातिकं एतन्ति । सामि, इमस्मिं जीवलोके इमिना सदिसं पातव्वयुत्तकं नाम नत्थीति । सो “एवं सन्ते मयापि पातुं वड्ढती”ति थोकं थोकं आहारापेत्वा पिवति । अथस्स नचिरस्सेव ते धुत्ता पिवनभावं जत्वा तं परिवारयिसु । गच्छन्ते काले परिवारो महा अहोसि । सो नत्तेनपि सत्तद्वयेनपि सुरं आहारापेत्वा पिवन्तो इमिना अनुक्कमेनेव निसिन्नद्वानादीसु कहापणारासिं टपेत्वा सुरं पिवन्तो “इमिना माला आहारथ, इमिना गन्धं, अयं जना जुतं छेको, अयं नच्चे, अयं गीते, अयं वादिते । इमस्स सहस्सं देथ,

इमस्स द्वे सहस्रसानी”ति एवं विकिरन्तो नचिरस्सेव अत्तनो सन्नकं असीतिकोटिधनं खेपेत्वा “खीणं ते, सामि, धन”न्ति बुत्ते किं भरियाय मे सन्नकं नत्थीति। अत्थि, सामीति तेन हि तं आहरथाति। तम्पि तथेव खेपेत्वा अनुपुब्बेन खेतआरापुब्बानयोग्गादिकम्पि अन्तमसो भाजनभण्डकम्पि अन्धरण-पावुरणनिसीदनम्पि सब्बं अत्तनो सन्नकं विक्किणित्वा खादि। अघ नं महल्लककाले येहिस्स कुलसन्नकं गेहं विक्किणित्वा गहितं, ते तं गेहा नीहरिंत्तु। सो भरियं आदाय परजनस्स गेहभित्तिं निस्साय वसन्तो कपालखण्डं आदाय भिक्खाय चरित्वा जनस्स उच्छिट्टकं भुञ्जितुं आरमि।

अथ नं एकदिवसं आसनत्तालाय द्वारे ट्वा दहरसामणेरेहि दिव्यमानं उच्छिट्टकभोजनं पटिगण्हन्तं दिस्वा सत्था सितं पात्वाकासि। अथ नं आनन्दत्थेरो सितकारणं पुच्छि। सत्था सितकारणं कथेन्तो “पस्सानन्द, इमं महाधनसेट्ठिपुत्तं इमस्मिं नगरे द्वेअसीतिकोटिधनं खेपेत्वा भरियं आदाय भिक्खाय चरन्तं। सचे हि अयं पटमवये भोगे अखेपेत्वा कम्पन्ते पयोजयिस्स, इमस्मियेव नगरे अग्गसेट्ठि अभविस्स। सचे पन निक्खमित्वा पब्बजिस्स, अरहत्तं पापुणिस्स, भरियापिस्स अनागामिफले पतिट्ठहिस्स। सचे मज्झिमवये भोगे अखेपेत्वा कम्पन्ते पयोजयिस्स, दुतियसेट्ठि अभविस्स, निक्खमित्वा पब्बजन्तो अनागामी अभविस्स। भरियापिस्स सकदागामिफले पतिट्ठहिस्स। सचे पच्छिमवये भोगे अखेपेत्वा कम्पन्ते पयोजयिस्स, ततियसेट्ठि अभविस्स, निक्खमित्वा पब्बजन्तोपि सकदागामी अभविस्स भरियापिस्स सोतापत्तिफले पतिट्ठहिस्स। इदानि पनेस गिहिभोगतोपि परिहीनो सामञ्जतोपि। परिहायित्वा च पन सुक्खपल्लले कोञ्चसकुणो विय जातो”ति वत्वा इमा गाथा अभसि -

“अचरित्वा ब्रह्मचरियं, अलद्धा योव्वने धनं।
जिण्णकोञ्चाव झायन्ति, खीणमच्छेव पल्लले ॥
“अचरित्वा ब्रह्मचरियं, अलद्धा योव्वने धनं।
सेन्ति चापातिखीणाव, पुराणानि अनुत्थुन”न्ति ॥

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंत्तुति।

द्वे उदा

अतीतरिं अनुतीरचारी च गम्भीरचारी चाति द्वे उदा महन्तं रोहितमच्छं लभित्वा “मय्हं सीत्तं होतु, तव नहुट्ट”न्ति विवादापन्ना भाजेतुं असक्कोन्ता एकं

मिद्गालं दिस्वा आहंसु - “मातुल, इमं नो भाजेत्वा देही”ति। अहं रज्जा विनिच्छयद्वाने
 टपितो, तत्थ चिंरं निसीदित्वा जडुविहारन्थाय आगतोम्हि, इदानि मे ओकासो नत्थीति।
 मातुल, मा एवं कगेथ, भाजेत्वा एव नो देधाति। मम वचने टस्सधाति। टस्साप,
 मातुलाति। “तेन हि साधू”ति सो सीसं छिन्दित्वा एकमन्ते अकासि, नडुदं एकमन्ते।
 कत्वा च पन, “ताता, येन थं अनुतीरं चरितं, सो नडुदं गण्हातु। येन गम्भीरे चरितं,
 तस्म सीसं हातु। अयं पन मन्त्रिमो खण्डो मम विनिच्छयधम्मे टितस्स भविस्सती”ति
 ते सज्जापन्तो -

“अनुतीरचारि नडुदं, सीसं गम्भीरचारिनो।
 अथायं मन्त्रिमो खण्डो, धम्मदुस्स भविस्सती”ति ॥

इमं गाथं वत्वा मज्झिमखण्डं आदाय पक्कामि। तेपि विष्पटिसारिनो तं
 ओलोकत्वा अट्टंसु।

सन्था इमं अतीनं दस्सेत्वा “एवमेस अतीतेपि तुम्हे विष्पटिसारिनो
 अकामियेवा”ति ते भिक्खू सज्जापेत्वा उपनन्दं गारहन्तो, “भिक्खवे परं ओवदन्तेन
 नाम पटममेव अत्ता पतिरूपे पतिट्ठापेतव्यो”ति वत्वा इमं गाथमाह -

“अत्तानमेव पटमं, पतिरूपे निवेशये।
 अथज्जमनुसासेय्य, न कलिस्सेय्य पण्डितो”ति ॥

देसनावसाने ते भिक्खू सोतापत्तिफले पतिट्ठाहिंसु, महाजनस्सापि सात्थिका
 धम्मदेसना अहोसीति।

सुद्धोदनवत्थु

उत्तिट्ठेति इमं धम्मदेसनं सन्था निग्रोधारामे विहरन्तो पितरं आरब्ध कथेसि।

एकस्मिञ्चि समये सन्था पटमगमनेन कपिलपुरं गन्त्वा जातीहि कतपच्चुगमनो
 निग्रोधारामं पत्वा जातीनं मानभिन्दन्थाय आकासे रतनचङ्गमं मापेत्वा तत्थ चङ्गमन्तो
 धम्मं देसेसि। जाती पसत्रायित्ता सुद्धोदनमहाराजानं आदिं कत्वा वन्दिसु। तस्मिं
 जातिसमागमे पोक्खरवस्सं वस्सि। तं आरब्ध महाजनेन कथाय समुट्ठापिताय “न,
 भिक्खवे, इदानेव, पुच्चोपि मयं जातिसमागमे पोक्खरवस्सं वस्सियेवा”ति वत्वा

वेस्तन्तरजातकं कथेति। धम्मदेसनं सुत्वा पक्कमन्तेसु जातीसु एकोपि सत्थारं न निमन्तेसि। राजापि “मय्यं पुत्तो मम गेहं अनागन्त्वा कहं गमिस्सती”ति अनिपन्तेत्वाव अगमासि। गन्त्वा च पन गेहे वीसतिया भिक्खुसहस्सानं यागुआदीनि पटियादापेत्वा आसनानि पञ्जापेसि। पुनदिवसे सत्था पिण्डाय पविसन्तो “किं नु खो अतीतबुद्धा पितु नगरं पत्वा उजुकमेव आतिकुलं पविसिंसु, उदाहु पटिपाटिया पिण्डाय चरिंसू”ति आवज्जेन्तो “पटिपाटिया चरिंसू”ति दिस्वा पटमगेहतो पट्टाय पिण्डाय चरन्तो पायासि। राहुलमाता पासादतले निसिन्नाव दिस्वा तं पवत्ति रज्जो आरोचेसि। राजा साटकं सण्ठापेन्तो वेगेन निक्खमित्वा सत्थारं वन्दित्वा - “पुत्त, कस्मा मं नासेसि, अतिविय ते पिण्डाय चरन्तेन लज्जा उप्पादिता, युत्तं नाम वो इपस्मियेव नगरे सुवण्णसिंकादीहि विचरित्वा पिण्डाय चरितुं, किं मं लज्जापेसी”ति? “नाहं तं, महाराज, लज्जापेपि, अत्तनो पन कुलवंसं अनुवत्तापी”ति। “किं पन, तात, पिण्डाय चरित्वा जीवनवंसो मम वंसो”ति? “नेसो, महाराज, तव वंसो, मम पनेसो वंसो। अनेकानि हि बुद्धसहस्सानि पिण्डाय चरित्वाव जीविंसू”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभासि -

“उत्तिट्ठे नप्पमज्जेय्य, धम्मं सुचरितं चरे।

धम्मचारी सुखं सेति, अस्मि लोके परमि च ॥

“धम्मं चरे सुचरितं, न नं दुच्चरितं चरे।

धम्मचारी सुखं सेति, अस्मि लोके परमि वा”ति ॥

देसनावसाने राजा सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति।

आनन्दत्थेरपञ्चवत्थु

सब्बपापस्स अकरणन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो आनन्दत्थेरस्स पञ्चं आरम्भ कथेसि।

थेरो किर दिवाट्टने निसिन्नो चिन्तेसि - “सत्थारा सत्तन्नं बुद्धानं मातापितरो आयुपरिच्छेदो बोधि सावकसन्निपातो अगगसावकसन्निपातो अगगसावकउपट्टाकोति इदं सब्बं कथितं, उपोसथो पन अकथितो, किं नु खो तेसम्पि अयमेव उपोसथो, अज्जो”ति? सो सत्थारं उपसङ्गमित्वा तमत्थं पुच्छि। यस्मा पन तेसं बुद्धानं कालभेदोव अहोसि, न कथाभेदो। विपस्सी सम्मासम्बुद्धो हि सत्तमे सत्तमे संबच्छरे उपोसथं अकासि। एकदिवसं दिन्नोवादोयेव हिस्स सत्तन्नं संबच्छरानं अलं होति। सिखी चेव

वेस्सभू च छट्ठे छट्ठे संबच्छरे उपोसथं करिंसु, ककुसन्धो कोणागमनो च संबच्छरे संबच्छरे। कस्सपदसबलो छट्ठे छट्ठे मासे उपोसथं अकासि। एकदिवसं दिज्जोवादो एव हिस्स छत्रं मासानं अलं अहोसि। तस्मा सत्था तेसं इमं कालभेदं आरोचेत्वा “ओवाद्दगाथा पन नेसं इभायेवा”ति वत्वा सब्बेसं एकमेव उपोसथं आवि करोन्तो इषा गाथा अभसि -

“सब्बपापस्स अकरणं, कुसलस्स उपसम्पदा।

सच्चित्तपरियोदपनं, एतं बुद्धान सासनं ॥

“खन्ती परमं तपो तित्तिक्खा, निब्बानं परमं वदन्ति बुद्धा।

न हि पब्बजितो परुपघाती, न सपणो होति परं विहेट्थन्तो ॥

“अनूपवादो अनूपघातो, पातिमोक्खे च संवरो।

षत्तञ्जुता च भत्तस्मिं, पन्तञ्ज्य सयनासनं।

अधिचित्ते च आयोगो, एतं बुद्धान सासनं”न्ति ॥

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति।

जातिकलहवूपसमनवत्थु

सुसुखं वताति इमं धम्मदेसनं सत्था सक्केसु विहरन्तो कलहवूपसमनत्थं जातके आरम्भ कथेसि।

साकियकोलिया किं कपिलवत्थुनगरस्स च कोलियनगरस्स च अन्तरे रोहिणिं नाम नदिं एकेनेव आवरणेन वन्धापेत्वा सस्सानि करोन्ति। अथ जेट्ठमूलमासे सस्सेसु मिलायन्तेसु उभयनगरवासिकानम्पि कम्मकारा सञ्चिपत्तिंसु। तत्थ कोलियनगरवासिनो आहंसु - “इदं उदकं उभयतो हरियमानं नेव तुम्हाकं, न अम्हाकं पयोस्सति, अम्हाकं पन सस्सं एकउदकेनेव निष्फज्जिस्सति, इदं उदकं अम्हाकं देथा”ति। इतरेपि आहंसु - “तुम्हेसु कोट्टके पूरेत्वा टित्तेसु मयं रत्तसुवण्णनीलमणिगाढकहापणे च गहेत्वा पच्छिपसिब्बकादिहत्थ्या न सक्खिस्साप तुम्हाकं घरद्वारे विचरित्तुं, अम्हाकम्पि सस्सं एकउदकेनेव निष्फज्जिस्सति, इदं उदकं अम्हाकं देथा”ति। न मयं दस्सामाति। मयम्पि न दस्सामाति एवं कथं वहेत्वा एको उद्दाय एकस्स पहारं अदासि, सोपि अञ्जस्साति एवं अञ्जमञ्जं पहरित्वा राजकुलानं जातिं षट्ठेत्वा कलहं वड्ढियिसु।

कोलियकम्पकारा वदन्ति - “तुम्हे कपिलवत्युवासिके गहेत्वा गज्जथ, ये सोणसिङ्गालादयो विय अत्तनो भगिनीहि सद्धि संबसिसु, एतेसं हत्थिनो चैव अस्सा च फलकावुधानि च अम्हाकं किं करिस्सन्ती”ति। साकियकम्पकाराणि वदन्ति “तुम्हे इदानि कुट्टिनो दारके गहेत्वा गज्जथ, ये अनाथा निग्गतिका तिरच्छाना विय कोलरुक्खे वसिसु, एतेसं हत्थिनो च अस्सा च फलकावुधानि च अम्हाकं किं करिस्सन्ती”ति। ते गन्त्वा तस्मिं कम्पे नियुत्तानं अमच्चानं कथयिसु, अमच्चा राजकुलानं कथेसुं। ततो साकिया “भगिनीहि सद्धि संबसितकानं थामज्ज बलज्ज दस्सेस्सामा”ति युद्धसज्जा निक्खमिसु। कोलियापि “कोलरुक्खवासीनं थामज्ज बलज्ज दस्सेस्सामा”ति युद्धसज्जा निक्खमिसु।

सत्यापि पच्चूससमये लोकं बोलोकेन्तो जातके दिस्वा “मयि अगच्छन्ते इमे नस्सिस्सन्ति, मया गन्तुं वट्ठी”ति चिन्तेत्वा एककोव आकासेन गन्त्वा रोहिणिनदिया मज्जे आकासे पल्लङ्गेन निसीदि। जातका सत्वारं दिस्वा आवुधानि छेत्त्वा वन्दिसु। अथ ने सत्या आह - “किं कलहो नामेस, महाराजा”ति? “न जानाम, भन्ते”ति। “को दानि जानिस्सती”ति? ते “उपराजा जानिस्सति, सेनापति जानिस्सती”ति इभिना उपायेन याव दासकम्पकरे पुच्छित्वा, “भन्ते, उदककलहो”ति आहंसु। “उदकं किं अग्घति, महाराजा”ति? “अप्पग्घं, भन्ते”ति। “खत्तिया किं अग्घन्ति महाराजा”ति? “खत्तिया नाम अनग्घा, भन्ते”ति। “अयुत्तं तुम्हाकं अप्पपत्तं उदकं निस्साय अनग्घे खत्तिये नासेतु”न्ति। ते तुण्ही अहेसुं। अथ ते सत्या आमन्तेत्वा “कस्सा महाराजा एवरूपं करोथ, मयि असन्ते अज्ज लोहितनदी पवत्तिस्सति, अयुत्तं वो कत्तं, तुम्हे पज्जहि वेरेहि सवेरा विहरथ, अहं अवेरो विहरामि। तुम्हे किलेसातुरा हुत्वा विहरथ, अहं अनातुरो। तुम्हे कामगुणपरियेसनुस्सुक्का हुत्वा विहरथ, अहं अनुस्सुक्को विहरामी”ति वत्त्वा इमा गाथा अभसि -

“सुसुखं वत जीवाम, वेरिनेसु अवेरिने।
 वेरिनेसु मनुस्सेसु, विहराम अवेरिने॥
 “सुसुखं वत जीवाम, आतुरेसु अनातुरा।
 आतुरेसु मनुस्सेसु, विहराम अनातुरा॥
 “सुसुखं वत जीवाम, उस्सुकेसु अनुस्सुका।
 उस्सुकेसु मनुस्सेसु, विहराम अनुस्सुका”ति॥

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति।

कोसलरज्जो पराजयवत्थु

जयं वेरन्ति इमं धम्मदेसनं सत्या जेतवने विहरन्तो कोसलरज्जो पराजयं आरब्ध कथेति ।

सो किर कासिकगामं निस्साय भागिनेय्येन अजातसत्तुना सद्धि युञ्जन्तो तेन तयो वारे पराजितो ततियवारे चिन्तेति - “अहं खीरमुख्खि दारकं पराजेतुं नासक्खि, किं मे जीवितेना”ति । सो आहारूपच्छेदं कत्वा मञ्चके निपज्जि । अथस्स सा पवत्ति सकलनगरं पत्थरि । भिक्खू तथागतस्स आरोवेसुं - “भन्ते, राजा किर कासिकगामकं निस्साय तयो वारे पराजितो, सो इदानि पराजित्वा आगतो ‘खीरमुख्खि दारकं पराजेतुं नासक्खि, किं मे जीवितेना’ति आहारूपच्छेदं कत्वा मञ्चके निपन्नो”ति । सत्या तेसं कथं सुत्वा, “भिक्खवे, जिनन्तोपि वेरं पसवति, पराजितो पन दुक्खं सेतियेवा”ति वत्वा इमं गायमाह -

“जयं वेरं पसवति, दुक्खं सेति पराजितो ।
उपसन्तो सुखं सेति, हित्वा जयपराजय”न्ति ॥

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

पसेनदिकोसलवत्थु

Dhamma.Digital

आरोग्यपरमा लाभाति इमं धम्मदेसनं सत्या जेतवने विहरन्तो राजानं पसेनदिकोसलं आरब्ध कथेति ।

एकस्मिञ्चि समये राजा तण्डुलदोणस्स ओदनं तदुपियेन सूषब्बञ्जनेन भुञ्जति । एकदिवसं भुत्तपातरासो भत्तसम्पदं अविनोदेत्वा सत्थु सन्निकं गन्त्वा किलन्तरूपो इतो चितो च सम्परिवत्तति, निदाय अभिभूयमानोपि उजुकं निपज्जितुं असक्कोन्तो एकमन्तं निसीदि । अथ नं सत्या आह - “किं, महाराज, अविस्समित्वाव आगतोसी”ति ? “आप, भन्ते, भुत्तकालतो पड्ढाय मे महादुक्खं होती”ति । अथ नं सत्या, “महाराज अतिबहुभोजनं एवं दुक्खं होती”ति वत्वा इमं गायमाह -

“मिद्धी यदा होति महग्घसो च, निदायिता सम्परिवत्तसायी ।
महावाराहोव निवापपुड्ढो, पुनप्पुनं गब्भमुपेति मन्दो”ति ॥

इमाय गाथाय ओवदित्वा, “महाराज, भोजनं नाम मत्ताय भुञ्जितुं वट्टति। मत्तभोजिनो हि सुखं होती”ति उत्तरि ओवदन्तो इमं गाथमाह -

“मनुजस्स सदा सतीमतो, मतं जानतो लद्धभोजने।
तनुकस्स भवन्ति वेदना, सणिकं जीरति आयुपालय”न्ति ॥

राजा गाथं उग्गण्हितुं नासक्खि, सपीषे ठितं पन भागिनेय्यं, सुदस्सनं नाम पाणवं “इमं गाथं उग्गण्ह, ताता”ति आह। सो तं गाथं उग्गण्हित्वा “किं करोमि, भन्ते”ति सत्थारं पुच्छि। अथ नं सत्था आह - “रज्जो भुञ्जन्तस्स ओसानपिण्डकाले इमं गाथं वदेय्यासि, राजा अत्थं सल्लक्खेत्वा यं पिण्डं छट्ठेस्सति, तस्मिं पिण्डे सित्थगणनाय रज्जो भत्तपवनकाले तत्तके तण्डुले हरेय्यासी”ति। सो “साधु, भन्ते”ति सायमि पातोपि रज्जो भुञ्जन्तस्स ओसानपिण्डकाले तं गाथं उदाहरित्वा तेन छट्ठितपिण्डे सित्थगणनाय तण्डुले हापेसि। राजापि तस्स गाथं सुत्वा सहस्सं सहस्सं दापेसि सो अपरेन समयेन नाळिकोदनपरमताय सण्टहित्वा सुखप्पत्तो तनुसरीरो अहोसि।

अथेकदिवसं सत्थु सन्निकं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा आह - “भन्ते, इदानि मे सुखं जातं, मियमि अस्समि अनुवन्धित्वा गणहनसमथो जातोमि। पुब्बे मे भागिनेय्येन सद्धिं युद्धमेव होति, इदानि वजीरकुमारिं नाम धीतरं भागिनेय्यस्स दत्त्वा सो गामो तस्सायेव न्हानचुण्णमूलं कत्वा दिज्जे, तेन सद्धिं विग्गहो वूपसन्तो, इमिनापि मे कारणेन सुखमेव जातं। कुलसन्तकं राजमणिरतनं नो गेहे पुरिमदिवसे नट्टं, तमि इदानि हत्थपत्तं आगतं, इमिनापि मे कारणेन सुखमेव जातं। तुफ्फाकं सावकेहि सद्धिं विस्सासं इच्छन्तेन जातिधीतापि नो गेहे कत्ता, इमिनापि मे कारणेन सुखमेव जात”न्ति। सत्था “आरोग्यं नाम, महाराज, परमो लाभो, यथालद्धेन सन्तुट्ठभावसदिसमि धनं, विस्साससदिसो च परमा जाति, निब्बानसदिसज्ज सुखं नाम नत्थी”ति वत्त्वा इमं गाथमाह -

“आरोग्यपरमा लाभा, सन्तुट्ठिपरमं धनं।
विस्सासपरमा जाति, निब्बानपरमं सुख”न्ति ॥

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति।

अतुलउपासकवत्थु

पोराणमेतन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अतुलं नाम उपासकं आरब्ध कथेसि।

सो हि सावत्थिवासी उपासको पञ्चसतउपासकपरिवारो एकदिवसं ते उपासके आदाय धम्मस्सवनत्थाय विहारं गन्त्वा रेवतत्थेरस्स सन्तिके धम्मं सोतुकापो हुत्वा रेवतत्थेरं वन्दित्वा निसीदि। सो पनायस्सा पटिसल्लानाराणो सीहो विय एकचारो, तस्मा तेन सद्धिं न किञ्चि कथेसि। सो “अयं धेरो न किञ्चि कथेसी”ति कुद्धो उद्वाय सारिपुत्तत्थेरस्स सन्तिकं गन्त्वा एकमन्तं ठितो धेरेन “केनत्थेन आगतत्था”ति वुत्ते “अहं, भन्ते, इमे उपासके आदाय धम्मस्सवनत्थाय रेवतत्थेरं उपसङ्गमि, तस्स मे धेरो न किञ्चि कथेसि, स्वाहं तस्स कुञ्जित्वा इधगतो, धम्मं मे कथेथा”ति आह। अथ धेरो “तेन हि उपासका निसीदथा”ति वत्त्वा बहुकं कत्वा अभिधम्मकथं कथेसि। उपासकोपि “अभिधम्मकथा नाम अतिसण्हा, धेरो बहुं अभिधम्ममेव कथेसि, अम्हाकं इमिना को अत्थो”ति कुञ्जित्वा परिसं आदाय आनन्दत्थेरस्स सन्तिकं अगमासि।

धेरेनापि “किं उपासका”ति वुत्ते, “भन्ते, मयं धम्मस्सवनत्थाय रेवतत्थेरं उपसङ्गमिम्हा, तस्स सन्तिके आलापसल्लापमत्तमि अलभित्वा कुद्धा सारिपुत्तत्थेरस्स सन्तिकं अगमिम्हा, सोपि नो अतिसण्हं बहुं अभिधम्ममेव कथेसि, ‘इमिना अम्हाकं को अत्थो’ति एतस्सापि कुञ्जित्वा इधगमिम्हा, कथेहि नो, भन्ते, धम्मकथ”न्ति। तेन हि निसीदित्वा सुणायाति धेरो तेसं सुविञ्जेय्यं कत्वा अप्पकमेव धम्मं कथेसि। ते धेरस्सपि कुञ्जित्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिंसु, अथ ने सत्था आह - “कस्मा उपासका आगतत्था”ति? “धम्मस्सवनाय, भन्ते”ति। “सुतो धन वो धम्मो”ति? “भन्ते, मयं आदितो रेवतत्थेरं उपसङ्गमिम्हा, सो अम्हेहि सद्धिं न किञ्चि कथेसि, तस्स कुञ्जित्वा सारिपुत्तत्थेरं उपसङ्गमिम्हा, तेन नो बहु अभिधम्मो कथितो, तं असल्लक्खेत्वा कुञ्जित्वा आनन्दत्थेरं उपसङ्गमिम्हा, तेन नो अप्पमत्तकोव धम्मो कथितो, तस्सपि कुञ्जित्वा इधगतम्हा”ति।

सत्था तस्स कथं सुत्वा, “अतुल, पोराणतो पद्दाय आचिण्णभेवेतं, तुण्हीभूतमि बहुकथमि मन्दकथमि गरहन्तियेव। एकन्तं गरहितब्बोयेव वा हि पसंसितब्बोयेव वा नत्थि राजानोपि एकच्चे निन्दन्ति, एकच्चे पसंसन्ति। महापवविमि चन्दिमसूरियेपि आकासादयोपि चतुपरिसमज्जे निसीदित्वा धम्मं कथेन्तमि सम्पासम्बुद्धं एकच्चे

गरहन्ति, एकच्चे पसंसन्ति। अन्यवालानञ्जि निन्दा वा पसंसा वा अप्यमाणा, पण्डितेन पन मेधाविना निन्दितो निन्दितो नाम, पसंसितो च पसंसितो नाथ होती”ति वत्वा इमा याथा अभासि -

“पोराणमेतं अतुल, नेतं अज्जतनापिव ।
निन्दन्ति तुण्हिमासीनं, निन्दन्ति बहुभाणिनं ।
मितभाणिमि निन्दन्ति, नत्थि लोके अनिन्दितो ॥
“न चाहु न च भविस्सति, न चेतरहि विज्जति ।
एकन्तं निन्दितो पोसो, एकन्तं वा पसंसितो ॥
“यं चे विञ्जू पसंसन्ति, अनुविच्च सुवे सुवे ।
अच्छिह्वुत्ति मेधाविं, पञ्जासीलसमाहितं ॥
“निक्खं जम्बोनदस्सेव, को तं निन्दितुपरहति ।
देवापि नं पसंसन्ति, ब्रह्मनापि पसंसितो”ति ॥

देसनावसाने पञ्चसतापि उपासका सोतापत्तिफले पतिद्वहिंसूति ।

किं करिस्सन्ति वत्तारो, सोतं यत्थ नुविज्जते ।
नागकपणके देसे, रजणो किं करिस्सति ॥
६

पोट्टिलत्थेरवत्थु

योगा वेति इमं धम्मदेसनं सत्या जेतवने विहरन्तो पोट्टिलं नाम थेरं आरब्ध कथेसि ।

सो किर सत्तत्रमि बुद्धानं सासनं तेपिटको पञ्चत्रं भिक्खुसतानं धम्मं वाचेसि । सत्या चिन्तेसि - “इमस्स भिक्खुनो ‘अत्तनो दुक्खनिस्सरणं करिस्सापी’ति चित्तमि नत्थि संवेजेस्सापि न”न्ति। ततो पद्दाय तं थेरं अत्तनो उपद्धानं आगतकाले “एहि, तुच्छपोट्टिल, बन्द, तुच्छपोट्टिल, निसीद, तुच्छपोट्टिल, याहि, तुच्छपोट्टिला”ति वदेति । उद्दाय गतकालेपि “तुच्छपोट्टिलो गतो”ति वदेति । सो चिन्तेसि - “अहं साड्कथानि तीणि पिटकानि धारेमि, पञ्चत्रं भिक्खुसतानं अद्धारस महागणे धम्मं वाचेपि, अथ पन मं सत्या अभिक्खणं, ‘तुच्छपोट्टिला’ति वदेति, अद्दा मं सत्या ज्ञानादीनं अभावेन एवं वदेती”ति । सो उप्पत्रसंवेगो “दानि अरज्जं पविसित्वा समणधम्मं करिस्सापी”ति समयमेव पत्तचीवरं संविदहित्वा पच्चूतकाले सब्बपच्छा धम्मं उग्गण्हित्वा निक्खमन्तेन

भिक्षुना सद्धिं निक्खमि। परिवेणे निसीदित्वा सज्जायन्ता नं “आचरियो”ति न तल्लक्खेसुं। सो वीसयोजनसतमगं गत्वा एकस्मिं अरज्जावासे तिसं भिक्खू वसन्ति, ते उपसङ्कमित्वा सङ्कत्थेरं वन्दित्वा, “भन्ते, अवस्सयो मे होथा”ति आह। आवुसो, त्वं धम्मकथिको, अप्हेहि नाम तं निस्साय किञ्चि जानितब्बं भवेय्य, कस्मा एवं वदेसीति? मा, भन्ते, एवं करोथ, अवस्सयो मे होथाति। ते पन सव्वे खीणात्तवाव। अथ नं महाथेरो “इमस्स उग्गहं निस्साय मानो अत्थियेवा”ति अनुघेरस्स सन्तिकं पहिणि। सोपि नं तथेवाह। इमिना नीहारेन सव्वेपि तं पेसेन्ता दिवाद्धाने निसीदित्वा सूचिकम्पं करोन्तस्स सव्वनवकस्स सत्तवस्सिकसामणेरस्स सन्तिकं पहिणिसु। एवमस्स पानं नीहरिसु।

सो निहतमानो सामणेरस्स सन्तिके अज्जलिं पगहेत्वा “अवस्सयो मे होहि सप्पुरिसा”ति आह। अहो, आचरिय, किं नामेतं कथेथ, तुप्पे महल्लका बहुस्सुता, तुप्पकां सन्तिके मया किञ्चि कारणं जानितब्बं भवेय्याति। मा एवं करि, सप्पुरिस, होहियेव मे अवस्सयोति। भन्ते, सचेपि ओवादक्खमा भविस्सथ, भविस्सापि वो अवस्सयोति। होमि, सप्पुरिस, अहं “अग्गि पविसा”ति जुत्ते अग्गि पविसामियेवाति। अथ नं सो अविदूरे एकं सरं दस्सेत्वा, “भन्ते, यथानिवत्थपारुतोव इमं सरं पविसथा”ति आह। सो हिस्स महग्घानं दुपट्टचीवरानं निवत्थपारुतभावं जत्वापि “ओवादक्खमो नु खो”ति वीयंसन्तो एवमाह। येरोपि एकवचनेनेव उदकं ओतरि। अथ नं चीवरकण्णानं तेमितकाले “एथ, भन्ते”ति वत्वा एकवचनेनेव आगन्त्वा टितं आह - “भन्ते, एकस्मिं वम्पिके छ छिद्धानि, तत्थ एकेन छिद्देन गोधा अन्तो पविद्दा, तं गण्हितुकामो इतरानि पञ्च छिद्धानि थकेत्वा छट्ठं थिन्दित्वा पविद्दछिद्देनेव गण्हाति, एवं तुप्पेपि छदारिकेसु आरम्भणेसु सेसानि पञ्चदारानि पिघाय मनोदारे कम्मं पट्टपेथा”ति। बहुस्सुतस्स भिक्खुनो एत्तकेनेव पदीपुज्जलनं विय अहोसि। सो “एत्तकमेव होतु सप्पुरिसा”ति करजकाये जाणं ओतारेत्वा समणधम्मं आरमि।

सत्था वीसयोजनसतमत्थके निसिन्नोव तं भिक्खुं ओल्लोकेत्वा “यथेयायं भिक्खु भूरिपज्जो एवमेवं अनेन अत्तानं पतिट्ठापेतुं वट्टती”ति चिन्तेत्वा तेन सद्धिं कथेन्तो विय ओभासं फरित्वा इमं गाथमाह -

“योगा वे जायती भूरि, अयोगा भूरिसङ्कयो।
 एतं देधापथं जत्वा, भवाय विभवाय च।
 तथात्तानं निवेसेय्य, यथा भूरि पवट्टती”ति ॥
 देसनावसाने पोट्टिलत्थेरो अरहत्ते पतिट्टहीति।

तेपिटकं

कथं पिटकवसेन तिविधं ? सब्बम्मि चेत्तं विनयपिटकं सुत्तन्तपिटकं अभिधम्मपिटकन्ति तिप्पभेदमेवहोति । तत्थपठमसङ्गीतियं सङ्गीतञ्च असङ्गीतञ्च सब्बम्मि समाधानेत्वा उभयानि पातिमांक्खानि, द्वे विभङ्गा, द्वावीसति खन्धका, सोळसपरिवाराति — इदं विनयपिटकं नाम । ब्रह्मजालादिचतुत्तिससुत्तसङ्गहो दीघनिकायो, मूलपरियायसुत्तादिदियङ्गसतद्वेसुत्तसङ्गहो मज्झिमनिकायो, ओघतरणसुत्तादि सत्तसुत्तसहस्ससत्तसतद्वेसुत्तसङ्गहो संयुत्तनिकायो, चित्तपरियादानसुत्तादि नवसुत्तसहस्सपञ्चसत्तसत्तपञ्जास- सुत्तसङ्गहो अङ्गुत्तरनिकायो, खुट्टकपाठ- धम्मपद- उदान- इतिवुत्तक- सुत्तनिपात- विमानवत्थु- पेतवत्थु- धेरीगाथा- धेरीगाथा- जातक- निहेस- पटिसम्भिदामग्ग- अपदान- बुद्धवंस- चरियापिटकवसेनपन्नरसप्पभेदां खुट्टकनिकायोति इदं सुत्तन्तपिटकं नाम । धम्मसङ्गहो, विभङ्गो, धातुकथा, पुग्गलपञ्जात्ति, कथावत्थु, यमकं, पट्टानन्ति — इदं अभिधम्मपिटकं नाम ।

दीघनिकायो

“चतुत्तिसेव सुत्तन्ता, तिवग्गो यस्स सङ्गहो ।
एस दीघनिकायोति, पठमो अनुलोमिको”ति ॥

कस्मापनेस दीघनिकायोति वुच्चति ? दीघप्पमाणानं सुत्तानं समूहतो निवासतो च । समूहनिवासा हि निकारोति वुच्चन्ति ।

मज्झिमनिकायो

“दियङ्गसत्तसुत्तन्ता, द्वे च सुत्तानि यत्थ सो ।
निकायो मज्झिमो पञ्च, दसवग्गपरिग्गहो”ति ॥

संयुत्तनिकायो

“सत्तसुत्तसहस्सानि, सत्तसुत्तसतानि च ।
द्वासट्ठि चेव सुत्तन्ता, एसो संयुत्तसङ्गहो”ति ॥

अङ्गुत्तरनिकायो

“नव सुत्तसहस्सानि, पञ्च सुत्तसतानि च ।
सत्तपञ्जास सुत्तानि, सङ्ख्या अङ्गुत्तरे अयं”न्ति ॥

खुद्दकनिकायो

“उपेत्वा चतुरोपेते, निकाये दीघआदिके ।
तदञ्जं बुद्धवचनं, निकायो खुद्दको मतो”ति ॥

एवं निकायवसेन पञ्चविधं ।

कथं अङ्गवसेन नवविधं ? सब्बमेव हिदं सुत्तं, गेय्यं, वेय्याकरणं, गाथा, उदानं, इतिवुत्तकं, जातकं, अब्भुतधम्मं, वेदल्लन्ति नवप्पभेदं होति । तत्थ उभतोविभङ्गनिद्देसखन्धकपरिवारा, सुत्तनिपातेमङ्गलसुत्त-रतनसुत्त-नालकसुत्त-तुवट्टकसुत्तानि च अञ्जम्पि च सुत्तनामकं तथागतवचनं सुत्तन्ति वेदितब्बं । सब्बम्पि सगाथकंसुत्तं गेय्यन्ति वेदितब्बं । विसेसेनसंयुत्तके सकलोपि सगाथवग्गो, सकलम्पि अभिधम्मपिटकं, निग्गाथकं सुत्तं, यञ्चअञ्जम्पि अट्टहि अङ्गेहि असङ्गहितं बुद्धवचनं, तं वेय्याकरणन्ति वेदितब्बं । धम्मपदं, धेरगाथा, धेरीगाथा, सुत्तनिपाते नोसुत्तनामिका सुद्धिकगाथा च गाथाति वेदितब्बा । सोमनस्सञ्जाणमधिकगाथा पटिसंयुत्ता द्वेअसीति सुत्तन्ता उदानन्ति वेदितब्बं । “वुत्तञ्हेतं भगवता”ति

आदिनयप्पवत्तादसुत्तरसतसुत्तन्ता इतिवुत्तकन्ति वेदितब्बं।
 अपण्णकजातकादीनि पञ्जासाधिकानि पञ्चजातकसतानि 'जातक'न्ति
 वेदितब्बं। "चत्तारोमे, भिक्खवे, अच्छरिया अब्भुता धम्मा आनन्दे"ति
 आदिनयप्पवत्ता (दी० नि० २.२०९) सब्बेपि अच्छरियब्भुतधम्मपटिसंयुत्त-
 सुत्तन्ता अब्भुतधम्मन्ति वेदितब्बं। चूळवेदल्ल-महावेदल्ल- सम्पादिट्ठि-
 सक्कपञ्च- सङ्घारभाजनिय- महापुण्णमसुत्तादयो सब्बेपि वेदञ्च तुट्ठिञ्च
 लद्धा लद्धा पुच्छितसुत्तन्ता वेदल्लन्ति वेदितब्बं। एवं अङ्गवसेन नवविधं।

कथं धम्मक्खन्धवसेन चतुरासीतिसहस्सविधं ? सब्बमेव चेत्तं
 बुद्धवचनं -

“द्वासीति बुद्धतो गण्हिं, द्वे सहस्सानि भिक्खुतो।

चतुरासीति सहस्सानि, ये मे धम्मा पवत्तिनो”ति॥

एवं परिदीपितधम्मक्खन्धवसेन चतुरासीतिसहस्सपभेदं होति।
 तत्थएकानुसन्धिकं सुत्तं एको धम्मक्खन्धो। यं अनेकानुसन्धिकं, तत्थ
 अनुसन्धिवसेनधम्मक्खन्धगणना। गाथाबन्धेसु पञ्हापुच्छनं एको
 धम्मक्खन्धो, विस्सज्जनं एको।अभिधम्मे एकमेकं तिकदुकभाजनं,
 एकमेकञ्च चित्तवारभाजनं, एकमेको धम्मक्खन्धो। विनयेअत्थि वत्थु,
 अत्थि मातिका, अत्थि पदभाजनीयं, अत्थि अन्तरापत्ति, अत्थि आपत्ति,
 अत्थि अनापत्ति, अत्थि तिकच्छेदो। तत्थ एकमेको कोट्टासो एकमेको
 धम्मक्खन्धोतिवेदितब्बो। एवं धम्मक्खन्धवसेन चतुरासीतिसहस्सविधं।

एवमेतं अभेदतो रसवसेन एकविधं, भेदतो
 धम्मविनयादिवसेनदुविधादिभेदं बुद्धवचनं सङ्गायन्तेन महाकस्सपप्पमुखेन
 वसीगणेन “अयं धम्मो, अयं विनयो, इदं पठमबुद्धवचनं,
 इदं मज्झिमबुद्धवचनं, इदं पच्छिमबुद्धवचनं, इदं विनयपिटकं, इदं
 सुत्तन्तपिटकं, इदं अभिधम्मपिटकं, अयं दीघनिकायो ...पे०... अयं

खुदकनिकायो, इमानि सुतादीनि नवङ्गानि, इमानि चतुरासीति धम्मकखन्धसहस्सानी”ति, इमं पभेदं ववत्थपेत्वाव सङ्गीतं। नकेवलञ्च इममेव, अञ्जम्पि उदानसङ्गह-वग्गसङ्गह-पेय्यालसङ्गह-एककनिपात-दुकनिपातादि निपातसङ्गह- संयुत्तसङ्गह- पण्णाससङ्गहादि- अनेकविधंतीसु पिटकेसु सन्दिस्समानं सङ्गहप्पभेदं ववत्थपेत्वा एव सत्तहि मासेहि सङ्गीतं।

सङ्गीतिपरियोसाने चस्स – “इदं महाकस्सपत्थेरेन दसबलस्स सासनं पञ्चवस्ससहस्सपरिमाणकालं पवत्तनसमत्थं कत”न्ति सञ्जातप्पमोदा साधुकारं वियददमाना अयं महापथवी उदकपरियन्तं कत्वा अनेकप्पकारं कम्पि सङ्गम्पि सम्पकम्पिसम्पवेधि, अनेकानि च अच्छरियानि पातुरहेसुन्ति, अयं पठममहासङ्गीति नाम। या लोके –

“सत्तेहिपञ्चहि कता, तेन पञ्चसताति च।
थेरेहेव कतत्ता च, थेरिकाति पवुच्चती”ति ॥

नीति
Dhamma Digital

- 1 ✓ अलसस्स कुतो सिप्पं, असिप्पस्स कुतो धनं।
अधनस्स कुतो मित्तं, अमित्तस्स कुतो सुखं।
असुखस्स कुतो पुञ्जं, अपुञ्जस्स कुतो वरं ॥
- 2 ✓ सिप्पां समं धनं नत्थि, सिप्पं चोरा न गणहरे।
इध लोके सिप्पं मित्तं, परलोके सुखावहं ॥
- 3 ✓ अप्पकं नातिमञ्जेय्य, चित्ते सुतं निधापये।
वम्मिकोदकबिन्दूव, चिरेन परिपूरति ॥
खुद्दोति नातिमञ्जेय्य, विज्जं वा सिप्पमेव वा।

- एकम्पि परियोदातं, जीवितकप्पकारणं ॥
- ५ सेले सेले न माणिकं, गजे गजे न मुत्तिकं ।
वने वने न चन्दनं, ठाने ठाने न पण्डितं ॥
- ५ पण्डितो सुतसम्पन्नो, यत्थ अत्थीति चे सुतो ।
महुस्साहेन तं ठानं, गन्तब्बं व सुतेसिना ॥
- ६ सिने सिप्यं सिने धनं, सिने पब्बतमारुहं ।
सिने कामस्स कोधस्स, इमे पञ्च सिने सिने ॥
- ७ अपुट्टो पण्डितो भेरी, पज्जुन्नो होति पुच्छितो ।
बालो पुट्टो अपुट्टोपि, बहुम्पि धणते सदा ॥
- ८ पोत्थकेसु च यं सिप्यं, परहत्येसु यं धनं ।
यथाकिच्चे समुप्पन्ने, न तं सिप्यं न तं धनं ॥
- ९ अप्पस्सुतो सुतं अप्पं, बहुं मज्जति मानवा ।
सिन्धूदकं अपस्सन्तो, कूपे तोयं व मण्डुको ॥
- १० पथमं पराजये सिप्यं, दुतियं पराजये धनं ।
ततियं पराजये धम्मं, चतुत्थं किं करिस्सति ॥
- ११ माता वेरी पिता सत्तु, केन बाले न सिक्खिता ।
सभामज्जे न सोभन्ति, हंसमज्जे बको यथा ॥
- १२ भोजनं मेथुनं निहा, गोणे पोसेपि विज्जति ।
विज्जा विसेसो पोसस्स, तं हीनो गोसमो भवे ॥
- १३ नत्थि विज्जासमं मित्तं, न च ब्याधिसमो रिपु ।
न च अत्तसमं पेमं, न च कम्मसमं बलं ॥
- १४ हंसो मज्जे न काकानं, सीहो गुन्नं न सोभते ।
गद्रभमज्जे तुरङ्गो, बालमज्जे च पण्डितो ॥
- १६ यावजीवम्पि चे बालो, पण्डितं पयिरुपासति ।
न सो धम्मं विजानाति, दब्बि सूपरसं यथा ॥
- १७ मुहुत्तमपि चे विज्जू, पण्डितं पयिरुपासति ।

खिप्यं धम्मं विजानाति, जिक्का सूपरसं यथा ॥
 विना सत्थं न गच्छेय्य, सूरौ सङ्गामभूमियं ।
 पण्डित्वाद्भगू वाणिजो, विदेसगमनो तथा ॥
 धननासं मनोतापं, घरे दुच्चरितानि च ।
 वञ्चनञ्च अवमानं, पण्डितो न पकासये ॥
 पत्तानुरूपकं वाक्यं, सभावरूपकं पियं ।
 अत्तानुरूपकं कोधं, यो जानाति स पण्डितो ॥
 अ-धनस्स रसं खादा, अ-बलस्स हता नरा ।
 अ-पञ्जस्स वाक्य-कथा, उम्मत्तक-समा इमे ॥
 अनक्कायं गमयन्तो, अ-पुच्छा बहु-भासको ।
 अत्त-गुणं पकासेन्तो, ति-विधं हीन-लक्खणं ॥
 मण्डूकेपि उक्के सीहे, काकग्गहे पिये पिये ।
 अ-पण्डीपि पण्डी हुत्वा, धीरा पुच्छे वये वये ॥
 मण्डूकेपि उक्के सीहे, सूकरेपि उहे दीपे ।
 बिळारे सदिसे ब्यग्घे, सब्ब धीरे सिप्प-समे ॥
 न तित्ति राजा धनम्हि, पण्डितोपि सु-भासिते ।
 चक्खुंपि पिय-दस्सने, जले सागरो न तित्ति ॥
 रूप-योब्बन-सम्पन्ना, विसाल-कुल-सम्भवा ।
 विज्जा-हीना न सोभन्ति, निगन्धा इव किंसुका ॥
 यो सिप्प-लोभेन, बहुं गण्हाति तं सिप्यं ।
 मूगोव सुपिनं पस्सं, कथेतुम्पि न उस्सहे ॥
 भिज्जेतुं कुम्भकारो, सोभेतुं कुम्भ घट्टति ।
 न खिपितुं अपायेसु, सिस्सानं वुड्ढि-कारणा ॥
 तग्गरञ्च पलासेन, यो नरो उपनय्हति ।
 पत्तापि सुरभि वायन्ति, एवं धीरूपसेवना ॥
 सब्बिरेव समासेथ, सब्बि कुब्बेथ सन्थवं ।

सतं सद्भूममञ्जाय, सेय्यो होति न पापियो ॥
 चज दुज्जन संसर्गं, भज साधु समागमं ।
 कर पुञ्जमहोरत्तिं, सर निच्चमनिच्चतं ॥
 यथा उदुम्बरपक्का, बहिरत्तकमेव च ।
 अन्तो किमीहि सम्पुण्णा, एवं दुज्जनहृदया ॥
 यथापि पनसापक्का, बहि कण्डकमेव च ।
 अन्तो अमतसम्पन्ना, एवं सुजनहृदया ॥
 सीहो नाम जिघच्छापि, पण्णादीनि न खादति ।
 सीहो नाम किसोचापि, नागमंसं न खादति ॥
 चन्दनं सीतलं लोके, ततो चन्दं व सीतलं ।
 चन्द-चन्दनसीतम्हा, साधु वाक्यं सुभासितं ॥
 सुखा रुक्खस्स छायाव, ततो आति माता पितु ।
 ततो आचरियो रज्जो, ततो बुद्धस्सनेकधा ॥
 भमरा पुप्फमिच्छन्ति, गुणमिच्छन्ति सुजना ।
 मक्खिका पूतिमिच्छन्ति, दोसमिच्छन्ति दुज्जना ॥
 सङ्गामे सूर-मिच्छन्ति, मन्तीसु अकूतूहलं ।
 पियञ्च अन्नपानेसु, अत्ये जाते च पण्डितं ॥
 सुनखो सुनखं दिस्वा, दन्तं दस्सेति हिंसितुं ।
 दुज्जनो सुजनं दिस्वा, रोसयं हिंसमिच्छति ॥
 मा च वेगेन किच्चानि, करोसि कारापेसि वा ।
 सहसा कारितं कम्मं, मन्दो पच्छानुत्तप्पति ॥
 दुक्खो निवासो सम्बाधे, ठाने असुचिसङ्कते ।
 ततो अरिम्हि अप्पिये, ततोपि अकतज्जुना ॥
 न विसं विसमिच्चाहु, धनं सङ्गस्स उच्चते ।
 विसं एकं व हनति, सब्बं सङ्गस्स सन्तकं ॥
 जवने भद्रं जानन्ति, बलिहृच्च वाहेना ।

दुहेन धेनुं जानन्ति, भासमानेन पण्डितं ॥
 नज्जो पिवन्ति नो आपं, रुक्खा खादन्ति नो फलं ।
 वस्सन्ति क्वचि नो मेघा, परत्थाय सतं धनं ॥
 अपत्थेय्यं न पत्थेय्य, अ चिन्तेय्यं न चिन्तये ।
 धम्ममेव सुचिन्तेय्य, कालं मोघं न अच्चये ॥
 अचिन्तितम्पि भवति, चिन्तितम्पि विनस्सति ।
 न हि चिन्तामया भोगा, इत्थिया पुरिसस्सवा ॥
 असन्तस्स पियो होति, सन्ते न कुरुते पियं ।
 असतं धम्मं रोचेति, तं पराभवतो मुखं ॥
 सप्पो दुट्ठो खलो दुट्ठो, सप्पो दुट्ठतरो खलो ।
 मन्तोसधेहि सो सप्पो, खलो केनुपसम्मति ॥
 यो बालो मञ्जति बाल्यं, पण्डितो वापि तेन सो ।
 बालोव पण्डितमानी, सो वे बालोति वुच्चति ॥
 मधुं व मञ्जती बालो, याव पापं न पच्चति ।
 यदा च पच्चती पापं, अथ दुक्खं निगच्छति ॥
 घरे दुट्ठो च मूसीको च, वने दुट्ठो च वानरो ।
 सकुणे च दुट्ठो काको, नरे दुट्ठो च ब्राह्मणो ॥
 दीघा जागरतो रत्ति, दीघं सन्तस्स योजनं ।
 दीघो बालान संसारो, सद्धम्मं अ-विजानतं ॥
 तिल मत्तं परेसंव, अप्प दोसञ्च पस्सति ।
 नाळिकेरम्पि सदोसं, खल-जातो न पस्सति ॥
 नत्तदोसं परे जज्जा, जज्जा दोसं परस्सतु ।
 गुह्ये कुम्भो अङ्गानि, पर दोसञ्च लक्खये ॥
 पण्डितस्स पसंसाय, दण्डो बालेन दीयते ।
 पण्डितो पण्डितेनेव, वण्णितोव सुवण्णितो ॥
 लुद्धं अत्थेन गण्हेय्य, थद्धं अज्जलि कम्मुना ।

छन्दानुवर्तितया मूळ्हं, यथाभूतेन पण्डितं ॥
 हितकारो परो बन्धु, बन्धूपि अहितो परो ।
 अहितो देहजो ब्याधि, हितं अरञ्जमोसधं ॥
 परोक्खे गुण-हन्तारं, पच्चक्खे पियवादिनं ।
 वज्जेय्य तादिसं मित्तं, विसकुम्भे यथा मधुं ॥
 धनहीने चजे मित्तो, पुत्तदारा सहोदरा ।
 धनवन्तं व सेवन्ति, धनं लोके महा सखा ॥
 जानेय्य पेसेन भच्चं, बन्धुं वापि भयागते ।
 आपदासु तथा मित्तं, दारञ्च विभवक्खये ॥
 सो बन्धु यो हिते युत्तो, पितरो हान्ति पोसको ।
 तं मित्तं यत्थ विस्सासो, सा भरिया च यस्स निब्बूति ॥
 न विस्ससे अ-विस्सतं, मित्तञ्चापि न विस्ससे ।
 कदाचि कुपितो मित्तो, सब्बं दोसं पकासये ॥
 सकिं दुट्ठञ्च यो मित्तं, पुन सन्धितुमिच्छति ।
 सो मच्चुं उपगण्हाति, गब्भमस्सतरी यथा ॥
 वहे अ-मित्तं खन्धेन, याव कालो अनागतो ।
 तमेव आगते काले, सेले भिन्दे घटं इव ॥
 इणसेसो अग्गिसेसो, सत्तुसेसो तथेव च ।
 पुनप्पुनं विवड्ढन्ति, तस्मा सेसं न कारये ॥
 पदुमं व मुखं यस्स, वाचा चन्दन सीतला ।
 तादिसं नोपसेवेय्य, हदयेतु हलाहलं ॥
 कुदेसञ्च कुमित्तञ्च, कुकुलञ्च कुबन्धवं ।
 कुदारञ्च कुदासञ्च, दूरतो परिवज्जये ॥
 रोगातुरे च दुब्धिक्खे, व्यसने सत्तु विग्गहे ।
 राजद्वारे सुसाने च, ये तिड्ढन्ति सुमित्तका ॥
 सीतवाचो बहुमित्तो, फरुसो अप्पमित्तको ।

उपमं एत्थ जातब्बा, चन्द-सूरिय-राजूनं ॥
 कोकिलानं सट्ठं रूपं, नारीरूपं पतिब्बता ।
 विज्जा रूपं अ-रूपानं, खमा रूपं तपस्सिनं ॥
 इत्थीनञ्च धनं रूपं, पुरिसानं विज्जा धनं ।
 भिक्खूनञ्च धनं सीलं, राजानञ्च धनं बलं ॥
 तपस्सिनो किंसा सोभा, धूला सोभा चतुप्पदा ।
 पुरिसा विज्जवा सोभा, इत्थी सोभा ससामिका ॥
 पञ्च रत्या सुगन्धब्बा, सत्त रत्या धनुग्गहा ।
 एक मासा सुभरिया, अट्ठ मासा सिस्सा मला ॥
 द्वत्ति-पतिका नारो च, भिक्खु द्वत्ति-विहारिको ।
 द्वत्ति-पास-मुत्तो पक्खी, कत-माया बहूत्तरं ॥
 दुज्जनं पहारादमे, मित्तं दमे अ-भाणिका ।
 इत्थिञ्च ब्यसना दमे, रागिनं अप्प भोजना ॥
 न रत्ति विना चन्दिमा, वीचिं विना च अण्णवो ।
 हंसं विना पोक्खरणी, पतिं कञ्जा च सोभते ॥
 पतिना जनितो भोगो, इत्थियाव संगोप्पितो ।
 पुरिसोव हि पधानो, इत्थी सुत्तं व सूचिया ॥
 सब्बानदी वङ्कनदी, सब्बे कट्टमया वना ।
 सब्बित्थियो करे पापं, लभमाने निवातके ॥
 एकयामं सये राजा, द्वियामञ्जेव पण्डितो ।
 घरावासो तियामं व, चतुयामं तु याचको ॥
 यस्मिं पदेसे न मानो, न पेमं नच बन्धवा ।
 न च विज्जागमो कोचि, न तत्थ दिवसं वसे ॥
 अपुत्तकं घरं सुज्जं, रट्ठं सुज्जं अराजकं ।
 असिप्पस्स मुखं सुज्जं, सब्ब सुज्जं दलिदका ॥
 धनमिच्छेय्य वाणिज्जो, विज्जमिच्छे भजेसुतं ।

पुत्तमिच्छे तरुणित्थिं, राजामच्चं वसं गमे ॥
 नट्ठो यति असन्तुट्ठो, सन्तुट्ठो च महीपति ।
 लज्जा च गणिका नट्ठा, निल्लज्जा कुलधीतिका ॥
 पक्खीनं बलमाकासो, मच्छानमुदकं बलं ।
 दुब्बलस्स बलं राजा, कुमारानं रुदं बलं ॥
 बहवो यत्थ नेत्तारो, सब्बे पण्डितमानिनो ।
 सब्बे महत्तमिच्छन्ति, तेसं कम्मं विनस्सति ॥
 पिट्ठितोक्कं निसेवेय्य, कुच्छिनाव हुतासनं ।
 सामिकं सब्बभागेन, परलोकं अमोहवा ॥
 अग्गि आपो इत्थि मूळ्हो, सप्पो राज-कुलानि च ।
 अपयन्तेन गन्तब्बा, अच्चेक-पाणहारका ॥
 पदुट्ठ-भरिय-संवासो, पदुट्ठ चित्त दासको ।
 स-सप्पे च घरे वासो, मच्चु एव न संसयो ॥
 मूळ्ह सिस्सो पदेसेन, कुनारी भरणेन च ।
 असता सम्पयोगेन, पण्डितोप्पवसीदति ॥
 माता पुत्तकरं पापं, सिस्सपापं गुरुकता ।
 राजा रट्ठकरं पापं, राजपापं पुरोहितो ॥
 अकोधेन जिने कोधं, असाधुं साधुना जिने ।
 जिने मच्छरिं दानेन, सच्चेनालीकवादिनं ।
 अदन्तं दमनं दानं, दानं सब्बत्थ साधकं ।
 दानेन पिय वाचाय, उन्नमन्ति नमन्ति च ।
 दानं सिनेहभेसज्जं, मच्छेरं दोसनोसथं ।
 दानं यसस्सी भेसज्जं, मच्छेरं कपणोसथं ॥
 न मे राजा सखा होति, न राजा होति मेथुनो ।
 एसो सामिको मय्हन्ति, चित्ते निट्ठं सुथापये ॥
 नात्तिदूरे भजे रज्जो, नाच्चासन्नोपवातके ।

उजुके नातिनिन्ने च, न भजे उच्चमासने ॥
 छदोसे वज्जे सेवको, तिद्वे अग्गिंव संयतो ॥
 अनागतं भयं दिस्वा, दूरतो परिवज्जये ।
 आगतञ्च भयं दिस्वा, अभीतो होति पण्डितो ॥
 एकं चजे कुलस्सत्थं, गामस्सत्थं कुवं चजे ।
 गामं च जे जनपदत्थं, अत्तत्थं पथविं चजे ॥
 देसं ओस्सज्ज गच्छन्ति, सीहो सप्पुरिसो गजो ।
 तत्थेव निधनं यन्ति, काको कापुरिसो मिगो ॥
 यम्हि पदेसे न मानो, न पेमं न च बन्धवा ।
 न च विज्जागाहो कोचि, न तत्थ वसनं करे ॥
 द्वि गुणो धीनमाहारो, बुद्धिचापि चतुग्गुणो ।
 छग्गुणो होति वायामो, कामोत्त्वट्ठ-गुणो भवे ॥
 कस्सको वाणिजो मच्चो, समणो सुत सीलवा ।
 तेसु विपुल जातेसु, रट्टम्पि विपुलं सिया ॥

Dhamma.Digital

अम्ह (म) र तुम्ह (तिमी) शब्द तिनैवटा लिङ्गमा एकसमान हुन्छ ।

अम्ह (म)

	एकवचन	बहुवचन
पठमा	अहं	मयं, अस्मा, अम्हे, नो
द्वितीया	मं, मम	अम्हं, अम्हाकं, अम्हे, नो
तृतीया	मया, मे	अम्हेहि अम्हेभि, नो
चतुर्थी	मम, मय्हं, अम्हं, ममं, मे	अस्माकं, अम्हाकं, अम्हं, अम्हे, नो
पञ्चमी	मया	अम्हेहि अम्हेभि
छट्ठी	मम, मय्हं, अम्हं, ममं, मे	अम्हाकं, अम्हं, अम्हे, नो
सप्तमी	मयि	अस्मात्, अम्हेत्

तुम्ह (तिमी)

	एकवचन	बहुवचन
पठमा	त्वं, त्वं	तुम्हे, वो
द्वितीया	त, तव, त्वं, त्वं	तुम्ह, तुम्हाकं, तुम्हे, वो
तृतीया	तया, त्वया, ते	तुम्हेहि तुम्हेभि, वो
चतुर्थी	तव, त्वं, तुम्हं, ते	तुम्हाक, तुम्हे, वो
पञ्चमी	तया, त्वया, त्वम्हा	तुम्हेहि तुम्हेभि
छट्ठी	तव, त्वं, तुम्हं, ते	तुम्हाकं, तुम्हे, वो
सप्तमी	त्वयि, तयि	तुम्हेसु

एत (धो)

पुल्लिङ्ग

	एकवचन	बहुवचन
पठमा	एसो	एते
द्वितीया	एतं, एनं	एते, एने
तृतीया	एतेन	एतेहि, एतेभि
चतुर्थी	एतस्स	एतेसं, एतेसानं
पञ्चमी	एतम्हा, एतस्मा	एतेहि, एतेभि
छट्ठी	एतस्स	एतेसं, एतेसानं
सप्तमी	एतम्हि, एतस्मिं	एतेसु

एत (धो)

नपुंसकल्लिङ्ग

	एकवचन	बहुवचन
पठमा	एतं	एते, एतानि
द्वितीया	एतं	एते, एतानि
तृतीया	एतेन	एतेहि, एतेभि
चतुर्थी	एतस्स	एतेसं, एतेसानं
पञ्चमी	एतम्हा, एतस्मा	एतेहि, एतेभि
छट्ठी	एतस्स	एतेसं, एतेसानं
सप्तमी	एतम्हि, एतस्मिं	एतेसु

एत (पी)
स्त्रीस्त्वङ्

	एकवचन	बहुवचन
पठमा	एता	एता, एतायो
द्वितीया	एतं	एता, एतायो
तृतीया	एताय	एताहि, एताभि
चतुर्थी	एताय, एतिस्साय, एतिस्सा	एतासं, एतासानं
पञ्चमी	एताय	एताहि, एताभि
छट्ठी	एताय, एतिस्साय, एतिस्सा	एतासं, एतासानं
सप्तमी	एतिस्सं, एतस्सं, एतासं	एतासु

किं (को, कुन)

पुल्लिङ्ग

	एकवचन	बहुवचन
पठमा	को	के
द्वितीया	कं	के
तृतीया	केन	केहि, केभि
चतुर्थी	कस्स, किस्स	केसं, केसानं
पञ्चमी	कम्हा, कम्मा, किम्मा	केहि, केभि
छट्ठी	कस्स, किस्स	केसं, केसानं
सप्तमी	कम्हि, कस्मिं, किम्हि, किस्मि	केसु

नपुंसकल्लिङ्ग

	एकवचन	बहुवचन
पठमा	किं, कं	के, कानि
द्वितीया	किं, कं	के, कानि
तृतीया	केन	केहि, केभि
चतुर्थी	कस्स, किस्स	केसं, केसानं
पञ्चमी	कम्हा, कम्मा, किम्मा	केहि, केभि
छट्ठी	कस्स, किस्स	केसं, केसानं
सप्तमी	कम्हि, कस्मिं, किम्हि, किस्मि	केसु

स्त्रीलिङ्ग

	एकवचन	बहुवचन
पठमा	का	का, कायो
द्वितीया	कं	का, काथो
तृतीया	काय	काहि, काभि
चतुर्थी	कस्सा, काय	कासं, कासानं
पञ्चमी	काय	काहि, काभि
छठ्ठी	कस्सा, काय	कासं, कासानं
सप्तमी	कस्सं, कायं	कासु

बुद्धो

बुद्धो दसबलो सत्था, सब्बञ्जू द्विपदुत्तमो ।
 मुनिन्दो भगवा नाथो, चक्खुम'ङ्गीरसो मुनि ॥
 लोकनाथो' नधिवरो, महेसि च विनायको ।
 समन्तचक्खु सुगतो, भूरिपञ्जो च मारजि ॥
 नरसीहो नरवरो, धम्मराजा महामुनि ।
 देवदेवो लोकगरु, धम्मस्सामी तथागतो ॥
 सयम्भू सम्मासम्बुद्धो, वरपञ्जो च नायको ।
 जिनो, सक्को तु सिद्धत्थो, सुद्धोदनि च गोतमो ॥
 सक्क्यसीहो तथा सक्क्य, मुनि चादिच्चबन्धु च ।

निब्बानं

मोक्खो निरोधो निब्बानं, दीपो तण्हक्खयो परं ।
 ताणं लेण परूपञ्च, सन्तं सच्च मनालयं ॥
 असङ्गतं सिव ममतं सुदुइसं, परायणं सरण मनीतिकं तथा ।
 अनासवं धुव मनिदस्सना'कता, पलोकितं निपुण मनन्त मक्खरं ॥
 दुक्खक्खयो ब्याबज्झञ्च, विवट्टं खेम केवलं ।
 अपवग्गो विरागो च, पणीत मच्चुतं पदं ॥
 योगक्खेमो पार मपि, मुत्ति सन्ति विसुद्धियो ।
 विमुत्त्य'सङ्गतधातु, सुद्धि निब्बुत्तियो सियुं ॥

सर्वं बुद्धयति बुद्धो । दानसौलक्ष्ण्यार्थो दानादानजाणादयो वा दस बलाणि यस्सेति वक्ष्यन्ते । सासति विनयति सतेति सत्या । सब्धधम्मज्जाननसौलताय सब्धञ्जु । द्विपदानं, द्विपदेसु वा उत्तमो द्विपवुच्यते । मुनीनं इन्दो राजा मुनिबो । पुञ्जजाणपायादयो भणं नाय, तंयोगा भगवा । नार्थति सत्तानं हितं याचतेति नाधो । बुद्धधम्मसमन्तजाणदिब्बकक्खुसुत्तंतिह सपन्नागतता चक्खुमा । सब्धदा ब्यामणभाय कायतो निष्छरणकसेन अहीरसो । सब्धाकारंन सब्धधम्म्यानं मुननतो मुनि, धम्मवादेसु वा मोनकरणतो मुनि । लोकानं नाथो लोकनाथो । अतनो अधिकस्स कस्सचिपि उतमपुगालस्स अपावतो अनधिखरो । महन्तानं सौलक्ष्ण्यार्थोऽनं एसततो बहेत्स । हितं विनयतीति विनायको । सब्धधम्मदस्सनसौलताय सपन्नाधक्खु । सम्पा एतथाति सुगतो । पूरिसमा पब्बा एतस्साति भूरिपब्बो, अनन्ताय महापथयिया सदिसपब्बोत्थत्थो । किलेसादिपब्बविधं भारं जितथाति भारजि । परणवादमहनसहनतो वा नरो च सो सोहो चाति नरसीहो । सब्धपुरिसानं सेट्ठता नरखरो, धम्मंन राजतीति वा धम्मराजा मुनीनं सेट्ठता महापुनि । देवानं अतिदेवाति वेक्खेवो । लोकानं गरु आयरियो लोकगरु । धम्मंस्स सापि धम्मस्सामी । यथा पुरिमका सम्पासम्बुद्धा सब्धञ्जुभावं गता, तथा अयमपि गतोति नथागतो । सयमेव सम्पासम्बुद्धोऽति सयम्यू । सम्पा सब्धधम्मं बुद्धतीति सम्पासम्बुद्धो । सेट्ठपब्बोय सपन्नागतता बरपब्बो । नेतीति न्नायको । जितपब्बमारता जिन्नो । पब्बमारं जेतुं सक्कोतीति सक्को, पणिनीहं सट्ठि संथासकरणतो वा लोकपरियादं छिन्दिनुं सक्कणुनीति सक्का, साकिरानुजं पुञ्जरानानो, तेसं वंसभूतता पगवा "सक्को"ति कुच्यति । सब्धंसं वा लोकानं सिद्धा अत्था एतेन हेतुभूतेनाति सिद्धन्थो । सुट्टं ओदंनं अस्साति सुट्ठोदंनो, तस्स अपच्चं सुट्ठोदनि । भगवा पन गोतमवंसे उप्पन्त्ता गोतमस्स भुनिनं अपच्चं गोतयो । सक्कमुनि यो बुद्धो सो सक्कसीहो, सक्कानं वा सेट्ठता सक्कसीहो । भूरिपदेपुत्तस्स सोतापन्त्ता भगवा आधिष्ठात्थीति बुच्चति ।

मुच्चन्ति एत्थ, एतेन वा रागादीहोति भोक्खो । निरुच्चन्ति एत्थ रागात्थोति निरोधो । धानसङ्घाताय तण्हाय निक्खन्त्ता, निब्बाति वा एतेन रागगिआदिकोति निब्बानं । संसारमहोपेन वुक्कमानानं पतिट्ठति दीपो विव्याति दीपो, तण्हांनं छयहेतुता तण्हकखयो । रागादीनं पटिपक्खता, उत्तमट्ठेन वा धरं । थायति रक्खति अपापादितोति म्भणं । निलीयन्ति एत्थ संसारधयभोरुकाति लेणं । नत्थि दोषरस्सादिकं रूपं सण्णानपेतस्साति अरूपं । रागादीनं सन्तकरणत्ता सन्तं । चतुसच्चपरियापन्त्ता सच्चं । नत्थि आलयो तण्हा एत्थाति अनासवं ।

पच्चयेहि न सङ्करोयतेति असङ्गनं । सिवं खेमपावं करोतीति सिवं, संसारभोरुकेहि सेवितन्वता वा सिवं, नत्थि एत्थ मत्तं धरणं अयत्तं । परिसंतुं सुदुक्करताय सुदुहसं । परेहि अयितत्थं गन्तव्वन्ति परापणं । किलेसे सरन्ति हिंसन्ति तं धम्मं सरणं । सत्ते संसारं नेतीति "नीतो"ति लड्डनापाय तण्हाय अपावतो अनीतिकं । आसवानं अनारम्पणताय अनासवं । निच्छेदुं दुवं, दद्वस्वसपावस्स नत्थिताय अनिवस्सनं । पच्चयेहि अकतता अकतं । लोकसभावेन वा विञ्जायतीति लोकिक्तं, तब्बावापगमनतो अपलोकिक्तं । किलेसे निस्सेसतो पुनन्ति सोधेन्ति, तं निपुणं । न कदाचिपि यस्स अन्तो विनासो अत्थि, तं अनन्तं । खरन्ति विनस्सन्तीति खरा, सङ्घता, ते यत्थ न सन्ति, तं अक्खरं । सब्धदुक्कानं छयकारणत्ता वुक्खकखयो । दुक्खस्स पीडनात्थो, तं यत्थ नत्थि, तं अब्बाभज्जं, किलेसकम्मविपाकवट्टानमपावतो विवट्टुं । निब्बयट्टेन छेयं, छयन्ति वा एतेन रागगिआदयोति छेयं । सङ्करोहि असम्पिस्सताय, विसंयोगताय च केवत्तं । अपयज्जन्ति सङ्गारा एतस्माति अपक्कणो । यस्मा रागो विगतो, सो विरग्यो । पयानभावं नीतं पणीतं । नत्थि एतस्मिं अधिगतं अरियानं चृतं चयनन्ति अच्युतं । अरियोहि पज्जितम्बता गन्तव्वता पवं ।

घत्तारो योगा छपन्ति एतेनाति योगच्छेयो । पारंति सक्काति संसारदुक्खसन्तापं समेतुनि पारं । किलेसेहि पुच्चनतो मुत्ति, किलेससपनतो सन्नि । विसुच्चन्ति सत्ता एताय रागादिपलेहोति विसुद्धि । सब्धसङ्गारा विपुच्चनतो विमुत्ति । असङ्गतमेव निस्सत्तनिज्जोवट्टेन, सन्तिलकखणधारणतो वा धातुति असङ्गतघातु । सुच्चन्ति सत्ता एताय रगादिपलेहोति सुद्धि । तण्हा, ततो निक्खन्त्ता निब्बुत्ति ।

नयां धारणा पालि समाप्त ।

सन्दर्भ-ग्रन्थ

विषयना विशोधन विन्यास, धम्मपद-अड्डकथा (पटमो पाणो), इनतपुरी ई. सं. १९९८
 भिक्षु धर्मगुप्त महास्वविर, धम्मपद-अड्डकथा, सुमङ्गलविलासिनि (वीथनिकाय-अड्डकथा),
 काङ्गुएन छानु इस्टिच्यूट, टाइवान्, बु. सं. २५४५

स्वामी द्वारिकादासशास्त्री, धम्मपदअड्डकथा (प्रथम भाग), बौद्ध आकार ग्रन्थमाला, महात्मा गाँधी
 काशी विद्यापिठ, वाराणसी - २

भदन्त आनन्द कौस्तुभान, पालि-हिन्दी कोष, राजकमल, ई. सं. १९७५

नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, नेपाली बृहत् शब्दकोश, कमलादी काठमाडौं, वि. सं. २०६९

वापन शिवराज आटे, संस्कृत-हिन्दी कोश, मोतीलाल बनारसीदास, नई दिल्ली, ई, सं.
 २००१

भदन्त आनन्द कौस्तुभान, योगल्लान-ध्याकरण, वि. वै. शो. संस्थान, होशिआरपुर, १९६५

डा. रामअवध धार्षिक, पालि-ध्याकरण, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली, ई. सं. २०११

भिक्षु जगदीश काश्यप, योगल्लान-ध्याकरण / पालि निस्तेनी, मोतीलाल बनारसीदास /
 सम्यक प्रकाशन, नई दिल्ली, ई. सं. १९९७ / २०१०

EUGENE WATSON BERLINGAME, *Buddhist Legends*. The Pali Text Society's,
 Oxford, 1995 A. D.

T. W. RHYS DAVIDS, *Pali-English Dictionary*. The Pali Text Society's, 1921-1925 A. D.

A. P. BUDDHADATTA MAHATHERA, *Concise Pali-English Dictionary*, U.
 Chandradasa De Silva, Colombo, 1968 A.D.

G. P. MALALASEKERA, *Dictionary of Pali Proper Names*, Oriental Books Reprints Co.
 1937 A. D.

P. A. Payutto, *Dictionary of Buddhism*, Thailand, B.E. 2045

अनुवादको सम्पादित तथा इकावित पालि ग्रन्थहरू :

सुत्तपिटकः १. दीर्घनिकायो २. मज्झिमनिकायो ३. संजुतनिकायो ४. अङ्गुलनिकायो ५. सुवण्णनिकायो:

१. सुद्धकण १. मज्झम १.अन ५. इतिवृत्त ५. सुत्तवित ६. विमानसमु ७. वेत्थनु ८.

केसला ९.प्रीयाका १०.अजक ११. निवेन १२.पटिमज्झिपापन १३. अरण १४.दुइयंत १५.

वसिस्सपिटक १६. इतिवृत्त १७. सतिपक्खण १८. वेत्थवेपथ १.

विणयपिटकः १. पापदिस २. पम्मिसि ३. मात्तव ४. बुल्लसग ५. परिता ।

अधिष्णयपिटकः १. वप्पाराहणी २. विण ३. पादुका ४. पुत्तमाम्पति ५. वप्पारवु ६. पप्पक ७. प्पान ।

सुत्तपिटक अड्डकथा : १. सुवण्णविलासिनि (दीर्घनिकाय-अड्डकथा) २. पण्यतुली (मज्झिमनिकाय-अड्डकथा) ३. ताराणपथविगी
 (संजुतनिकाय-अड्डकथा) ४. पयोपसूली (अङ्गुलनिकाय-अड्डकथा) ५. धम्मपद-अड्डकथा ६.अजक-अड्डकथा ७. सुद्धकण-अड्डकथा ८. सुत्तवित-
 अड्डकथा ९. अरण्य-अड्डकथा १०.पयुलविलासिनि (दुइयंत-अड्डकथा) ११. नेतिपक्खण-अड्डकथा १२. इतिवृत्तअड्डकथा १३. उराणुअड्डकथा १४.
 वसिस्सपिटकअड्डकथा १५. वेत्थकथअड्डकथा १६. वेत्थकथअड्डकथा १७. विणयविलासिनिविधानसमु-अड्डकथा १८. विणयविलासिनि (विणय-अड्डकथा) ।

विणयपिटकअड्डकथा : सपनपपाटीअड्डकथा/विणय-अड्डकथा १. वृद्धाविलासिनी ।

अधिष्णयपिटक अड्डकथा : १. पत्तमपकथा (अधिष्णय-अड्डकथा), २. अधिष्णयसंथायो, ३. तत्तवच्छेप ४. पेमविच्छेदीनी ५. अधिष्णयसंथाय
 ६. पत्तमविच्छेप ७. तत्तवच्छेप ८. अधिष्णयसंथायइत्थदीया ।

पठिभाता : १. कथासयन-व्याकरण २. भोपसयन-व्याकरण ३. सुवोचालवृत्ता ४. सुवोचप ५. अधिष्णयदीर्घिका ।

